

Katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Sociální práce

Studijní obor: Penitenciární péče

Problematika zaměstnávání odsouzených

The issue of employment of convicted

Bakalářská práce: 10 – FP – KSS – 4015

Autor:

Petr HOLLÝ

Podpis:

.....

Vedoucí práce: Mgr. Květuše Sluková, Ph.D.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
63	19	-	-	29	1

V Liberci dne: 20. 4. 2011

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Petr Holý

adresa: Pionýrská 516/2, 357 51 Kynšperk nad Ohří

studijní obor (kombinace): Penitenciární péče

Název BP: **Problematika zaměstnávání odsouzených**

Název BP v angličtině: **Issue of Employment of Convicted**

Vedoucí práce: Mgr. Květuše Sluková

Konzultant:

Termín odevzdání: duben 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 1. 4. 2010

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): Petr Holý

Datum: Podpis:

Název BP: PROBLEMATIKA ZAMĚSTNÁVÁNÍ ODSOUZENÝCH

Vedoucí práce: Mgr. Květuše Sluková

Podpis:

Cíl: Zjistit a analyzovat úroveň motivace pracovně zařazených odsouzených.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava průzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Dotazníkové šetření.

Literatura: BUCHTOVÁ, B. A KOL. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80 247-9006-8.
HAVRDOVÁ, Z. *Kompetence v praxi sociální práce*. 1. vyd. Praha: Osmium, 1999. 167 s. ISBN 80-902081-8-5.
MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 380 s. ISBN 80-7178-548-2.
MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 312 s. ISBN 978-80-7367-331-4.
MUNKOVÁ, G. *Sociální deviace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum. 2004. 136 s. ISBN 80-246-0279-2.
SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie, II díl: Teorie a praxe zacházení s vězňnými*. 1. vydání. Liberec: TU, 2007. 77 s. ISBN 978-80-7372-204-6.
VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 2004. 872 s. ISBN 80-7178-802-3.
VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie – Sociálna psychológia*. 1. vyd. Praha: ISV – nakladatelství, 1997. 453 s. ISBN 80-85866-20-X.

Čestné prohlášení

Název práce: Problematika zaměstnávání odsouzených
Jméno a příjmení autora: Petr Hollý
Osobní číslo: P08000175

Byl jsem seznámen s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 20. 4. 2011

Petr Hollý

Poděkování

Především bych chtěl poděkovat za ochotu a trpělivost vedoucí bakalářské práce paní Mgr. Květuši Slukové, Ph.D. Za odborné vedení a metodickou pomoc při tvorbě bakalářské práce. Cenné praktické rady a doporučení. Rád bych rovněž poděkoval vedení Věznice Kynšperk nad Ohří a spolupracovníkům za vytvoření podmínek pro realizaci této práce. Poděkování patří i mé rodině.

Název bakalářské práce: Problematika zaměstnávání odsouzených

Název bakalářské práce: The issue of employment of convicted

Jméno a příjmení autora: Petr Hollý

Akademický rok odevzdávání bakalářské práce: 2010/2011

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Květuše Sluková, Ph.D.

Anotace:

Bakalářská práce se věnuje teoretickému a praktickému zpracování problematiky zaměstnávání odsouzených osob. Zabývá se odsouzenými muži ve výkonu trestu odnětí svobody, kteří jsou umístěni ve Věznici Kynšperk nad Ohří. Sledované období je leden až prosinec roku 2010. Je zpracováno právní zakotvení, kde a na jakém základě je výkon trestu odnětí svobody vykonáván. Způsob zacházení s odsouzenými. Zjišťování osobnostních rysů. Proces sekundární socializace v systému sociální kontroly a danými sociálními specifiky během výkonu trestu. Realizace programů zacházení a stupeň motivace a participace pracovně zařazených odsouzených. Udržení pracovních návyků během výkonu trestu. Korekce nežádoucího chování pachatelů trestné činnosti na základě determinace jejich osobnostních rysů. Adaptace na změněnou sociální situaci a zpravidla pozitivní vliv zaměstnávání a rodiny na úspěšnost tohoto procesu. Reintegrační schopnost jedince po propuštění z výkonu trestu.

Klíčová slova: vězeňská služba, výkon trestu odnětí svobody, zaměstnávání odsouzených, pracovní činnosti, sekundární socializace, program zacházení, korektivní přístup, motivace, participace, adaptace, reintegrace.

Title of thesis: The issue of employment of convicts

Name and Surname: Petr Hollý

Academic year submitting thesis: 2010/2011

Thesis Supervisor: Mgr. Kvetuse Slukova, Ph.D.

Annotation:

The thesis deals with theoretical and practical treatment of the problem of employing convicted persons. It deals with the convicted men serving their sentence in prison who are imprisoned in Jail in Kynšperk nad Ohri. The monitored period is from January to December 2010. The legal base, where and on what basis is imprisonment done, is elaborated. The

method of treatment of prisoners. The recognition of personality traits. The process of secondary socialisation in the system of social control and social specifics given while in prison. The implementation of treatment programs and level of motivation and participation of working classed convicts. The maintenance of work habits while in prison. Correcting undesirable behavior of offenders on the basis of determination of their personality traits. Adaptation to the changed social situation and the generally positive effects of employment and family on the success of this process. Reintegration ability of individuals after their release from prison.

Keywords: prison service, prison sentences, employment of convicted, occupational activities, secondary socialisation, treatment program, a corrective approach, motivation, participation, adaptation, reintegration.

Obsah

OBSAH	8
ÚVOD	10
1 TEORETICKÉ ZPRACOVÁNÍ PROBLÉMU	12
1.1 PRÁVNÍ RÁMEC VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	12
1.1.1 TYPY VĚZNIC.....	12
1.1.2 ZÁKLADNÍ FUNKCE TRESTU	13
1.2 VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	13
1.3 ZACHÁZENÍ S ODSOUZENÝMI	13
1.3.1 ETIKA PRÁCE	14
1.3.2 REGULACE CHOVÁNÍ.	14
1.3.3 ÚČINNOST KOREKTIVNÍHO PŮSOBENÍ	15
1.3.4 PRIZONIZACE.....	16
1.3.5 ZAMĚŠTNANCI	17
1.4 SEKUNDÁRNÍ SOCIALIZACE	21
1.4.1 OSOBNOST	22
1.4.2 MOTIVACE, EMOCE, FRUSTRACE	23
1.4.3 HODNOTOVÉ STUPNICE A JEJICH USPOŘÁDÁNÍ.....	25
1.4.4 SOCIÁLNÍ KONTROLA.....	27
1.4.5 SOCIÁLNÍ SPECIFIKA VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY.....	27
1.4.6 REPRESIVNÍ SOCIALIZACE A JEJÍ DŮSLEDKY	28
1.4.7 NEFORMÁLNÍ KONTROLA	29
1.4.8 TREST	29
1.4.9 SNÍŽENÉ A ZVÝŠENÉ SEBECÍTĚNÍ	29
1.4.10 CÍLE, ORGANIZUJÍCÍ MOTIVAČNÍ PRVKY	30
1.4.11 POSTOJE	30
1.5 REALIZACE PROGRAMŮ ZACHÁZENÍ	31
1.5.1 PRACOVNÍ AKTIVITY A PROGRAMY	32
1.5.2 VZDĚLÁVÁNÍ.....	33
1.5.3 SPECIÁLNĚ VÝCHOVNÉ AKTIVITY	34

1.5.4	ZÁJMOVÉ AKTIVITY	34
1.5.5	UTVÁŘENÍ VNĚJŠÍCH VZTAHŮ.....	35
1.6	NÁPRAVA	35
1.6.1	ADAPTACE	35
1.6.2	RODINA.....	36
2	EMPIRICKÁ ČÁST	37
2.1	CÍL EMPIRICKÉ ČÁSTI	37
2.2	PŘEDPOKLADY PRŮZKUMU	38
2.3	POUŽITÉ PRŮZKUMNÉ METODY	38
2.4	POPIS ZKOUMANÉHO SOUBORU	39
2.5	VÝSLEDKY PRŮZKUMU A JEJICH INTERPRETACE	40
2.6	OVĚŘENÍ PŘEDPOKLADŮ PRŮZKUMU	55
	ZÁVĚR	57
	NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ	59
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	61
	SEZNAM GRAFŮ	63
	PŘÍLOHY	- 1 -

ÚVOD

Bakalářská práce se zabývá úrovní motivace a participace pracovně zařazených odsouzených na aktivitách v rámci programu zacházení ve Věznici Kynšperk nad Ohří. Analýza úrovně motivace je i cílem této práce.

Práce je členěna do dvou částí. Teoretickým zpracováním problému zaměstnávání odsouzených je tvořena první část. Je zde vytvořen rámec, o který se ve své argumentaci opírá praktická část. Je zde uvedeno právní zakotvení, kde a na jakém základě je výkon trestu odnětí svobody vykonáván. Samotný význam trestu odnětí svobody s některými jeho negativními adaptačními dopady na odsouzeného. Způsob zacházení s odsouzenými se věnuje etice práce, významu regulativního chování a účinnost takto korektivních přístupů. Jsou zde vyjmenováni zaměstnanci, kteří se podílí na práci s odsouzenými a jejich základní činnosti. Zjišťování osobnostních rysů z hlediska jejich obsahové kvality a osobnostních proměnných. Problematika identity. Metody poznávání a ovlivňování osobnosti odsouzeného. Vliv motivace, emocí a frustrace jedince, na jeho způsob vytváření jeho hodnotového systému a možnosti jeho ovlivnění. Proces sekundární socializace v systému sociální kontroly a danými sociálními specifiky během výkonu trestu. Represivní socializace s negativními dopady a podpora k neformální kontrole. Význam trestu z hlediska podpory, či potlačení jeho agrese. Vliv sníženého nebo zvýšeného sebecítění. Cíle, jako organizující prvky lidské motivace po stránce jejího obsahového zaměření. Postoje a schopnost jejich změny prostřednictvím persvazivní komunikace. Realizace programů zacházení naplněním pracovních aktivit, zaměstnáváním posilováním pracovních návyků dovedností. Vzdělávací aktivity, speciálně výchovné aktivity a zájmové aktivity. Utváření vnějších vztahů. Náprava pachatelů trestné činnosti na základě determinace jejich osobnostních rysů. Adaptace na změněnou sociální situaci a zpravidla pozitivní vliv rodiny na úspěšnost tohoto procesu.

Empirická část, tvoří druhou část bakalářské práce. Řeší pomocí daných metod, argumentace a interpretace, jakým způsobem jsou pracovně zařazení odsouzení z Věznice Kynšperk nad Ohří motivováni. Jakým způsobem participují na programu zacházení. Jaký je způsob zacházení s těmito odsouzenými. Význam hodnocení a posuzování jednotlivých zaměstnáváných odsouzených. Z takového hodnocení vyplývá, jakým způsobem se bude na odsouzeného působit a jaká rizika zde hrozí. Současně je dána i efektivita v možnosti osobnostních, postojevých a motivačních změn. Hlediska, na která je kladen důraz, jsou zejména bezpečnostního charakteru. Dalším sledovaným hlediskem je potom úspěšnost působení na daného jedince, které je zastoupeno zejména programem zacházení

s odsouzeným. Dalším posuzovaným hlediskem je udržování vnějších vztahů u zkoumaných pracovně zařazených odsouzených a jejich zájem na udržení pracovních návyků. Vnějšími vztahy je zde rozuměno zejména udržování kontaktu s rodinou, blízkými a extramurální aktivity. Pracovní činnosti v programu zacházení potom plní zejména sociálně terapeutickou funkci. Schopnost odsouzených, řešit tímto způsobem své problémy je rovněž významným sledovaným faktorem. Je významné k potlačení negativních adaptačních procesů. Dochází zde k propojení účelných aktivit odsouzeného a ke snižování tenzí. Takové propojení je žádoucí i z hlediska snižování možného vzniku mimořádných událostí.

Ve výsledku by zapojení odsouzeného mělo, na základě korektivních přístupů, vést k takovým změnám v jeho chování, které umožní nejen bezproblémové zvládnutí samotného výkonu trestu, ale umožní i vedení řádného způsobu života po jeho propuštění.

1 TEORETICKÉ ZPRACOVÁNÍ PROBLÉMU

Teoretickým zpracováním problému zaměstnávání odsouzených je vytvořena platforma argumentů, o které se opírá praktická část. Je zde uvedeno právní zakotvení a význam trestu odnětí svobody s některými jeho negativními adaptačními dopady na odsouzeného.

1.1 *Právní rámec výkonu trestu odnětí svobody*

Každá společnost je povinna se určitým způsobem bránit proti pachatelům trestné činnosti. K zajištění výkonu trestu odnětí svobody je v České republice zřízena dle zákona 555/1992¹ Vězeňská služba České republiky (dále jen Vězeňská služba), která vedle jejích dalších povinností zajišťuje výkon vazby, výkon zabezpečovací detence a výkon trestu odnětí svobody a v rozsahu stanoveném tímto zákonem.

Mezi úkoly Vězeňské služby mimo jiné patří prostřednictvím programů zacházení soustavně působit na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a obdobně i na některé skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po propuštění. Vytvářet podmínky pro pracovní a jinou účelnou činnost osob ve výkonu vazby, ve výkonu zabezpečovací detence a ve výkonu trestu odnětí svobody. Provozuje hospodářskou činnost za účelem zaměstnávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody, případně i osob ve výkonu vazby.

1.1.1 Typy věznic

Věznice se člení podle způsobu vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti do čtyř základních typů, a to²:

- a) s dohledem,
- b) s dozorem,
- c) s ostrahou,
- d) se zvýšenou ostrahou.

Organizační jednotka Věznice Kynšperk nad Ohří je zařazena mezi věznice s dozorem.

¹ Zákon o Vězeňské službě a justiční stráž České republiky č. 555/1992 Sb. In. *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 112/1992, §1.

² Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. In. *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 58, §8.

1.1.2 Základní funkce trestu

Naše současná trestně-právní úprava zpravidla stanoví za každý protiprávní skutek také sankci. Jednou ze sankcí ji i trest, který má své funkce. Trest je podle Sochůrka (2008, Úvod do penologie, s. 11) *jedním ze základních výchovných prostředků. V celospolečenském (sociálním) kontextu je používán jako významný obranný mechanismus před chováním a jednáním, které porušuje zavedené sociální konvence, pravidla nebo normy, tedy i delikventním jednáním, přičemž systém trestů je vymezen sociálními normami, zejména právem. Trest by měl být pro zločince neúměrným rizikem ve smyslu vysoké pravděpodobnosti dopadení a neodvratnosti odsouzení.*

Trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody; tím však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti.³

1.2 Výkon trestu odnětí svobody

Současnou, u nás uložitelnou a vykonávanou, nejvyšší sankcí je trest odnětí svobody. Trest odnětí svobody, (Fischer a Škoda, 2009, s. 181), jako *specifická společenská sankce za „prokázané“ delikventní jednání, představuje velmi závažný životní zlom, zejména u prvotrestaného a prvovězněného jedince. Jedinec, který byl trestán a byl ve vězení, získává roli kriminálního. Ta představuje silné sociální stigma. Sankce je nejen reakcí společnosti vůči nepřijatelnému nebo nežádoucímu chování, ale má další sociální stigmatizační a etiketizační důsledky. Nálepka již trestaného a potenciálního kriminálního jedinci zůstává i po odpykání trestu. V souvislosti s uvězněním jedinec ztrácí dvě základní opory. Bez jejich existence považujeme pozdější možnost návratu ke způsobu života, který je společností akceptován za normální, za minimálně pravděpodobnou. Jsou to rodina, další sociální kontakty a vztahy a zaměstnání. Posilování těchto vztahů, rodiny a pracovních návyků je jedním ze stěžejních úkolů specialistů vězeňské služby při působení na vězněného jedince. Je součástí individuálního plánu korekce jednotlivce.*

1.3 Zacházení s odsouzenými

S odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které

³ Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. In. *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 58, §2.

odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.⁴

1.3.1 Etika práce

V literatuře bývají podle Matouška (2003, s. 24, Nečasová) *hodnoty často oddělovány od znalostí a morální oblast od oblasti právní nebo technické. Toto rozdělení může být užitečné, ale jen pokud, pokud z něj zároveň nevyplývá, že je možné uplatňovat znalosti bez hodnotových soudů, nebo že právní a technická rozhodnutí lze provádět nezávisle na etických úvahách. Většina rozhodnutí v sociální práci zahrnuje komplex etických, technických, právních, ale i politických faktorů, které jsou vzájemně propojeny.*

Lze se setkat i s takovými názory, že jakákoliv snaha o změnu chování jedince je neetická. Z hlediska obecného konsenzu však nezbytná a pro daného jedince i společnost jednoznačně přínosná.

1.3.2 Regulace chování.

Vynutitelná režimová opatření ve vztahu k odsouzeným si vyžadují i někdy dost podstatnou změnu jejich chování. Tato regulace chování je zároveň nástrojem vyvolání změny.

Rozumí se tím podle Sochůrka (2007, Kapitoly z penologie I., s. 19) *zejména změna chování ve smyslu opuštění nežádoucích návyků, sociálních skupin, vazeb, způsobů chování, hodnotové orientace apod., které v příčinném vzorci kriminálního chování hrají významnou roli. Zde je třeba mít stále na paměti vzájemnou provázanost osobnostních, sociálních, behaviorálních a situačních fenoménů, které jsou, zejména v případě vlastností osobnosti, schopností, poruch chování či poruch osobnosti jen velmi obtížně ovlivnitelné. Uplatnění trestu odnětí svobody v jeho tradiční podobě přestává odpovídat požadavkům současné doby. Objevují se požadavky především na jemnější diferenciaci vězňů, klade se důraz na zacházení především s těmi, u kterých je předpoklad odklonu od kriminální kariéry a úspěšné reintegrace do společnosti.*

Hlavním prostředkem výchovného (korektivního) působení (Fischer a Škoda, 2009, s. 189 - 190) *na pachatele kriminálního chování je stanovený, celodenně probíhající program odsouzených v průběhu jejich výkonu trestu odnětí svobody. Jedná se o specifický soubor*

⁴ Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. In. *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 58, §2.

činností, který je označen jako „program zacházení“. Základním a stěžejním cílem široké variabilní nabídky různých aktivit, ze kterých je komplexní program (program zacházení) sestaven představuje korekci nežádoucích vzorců chování a způsobu života. Tato korekce by měla vést k pozdějšímu „normálnímu“ životu po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Dále je to podpora při cestě vedoucí k seberegulaci, založené na uvědomění si viny a následném sociálním chování s odpovědností a akceptací důsledků vlastního počínání. Zmíněný program zacházení je zaměřen na pokrytí těchto hlavních oblastí:

- **Práce:** pracovní aktivity nutné k ekonomickému zajištění odsouzených a zaměřené na jejich vedení k odpovědnosti, k získání pracovních návyků, dovedností a zkušeností, na uvedení řady sociálních a psychických aspektů do určitého řádu, a tím podporující udržení sociálních vazeb.
- **Vzdělání:** edukační aktivity diferencované podle úrovně vzdělání a kognitivních předpokladů, zaměřené mimo jiné na utváření vyšších sociálních dovedností, jako jsou smysl pro morální hodnoty, empatie.
- **Osobnost:** řada různých specializovaných terapeutických aktivit a postupů, orientovaných na eliminaci negativních symptomů, vyplývajících z konkrétních poruch, zaměřených například na schopnost řešit zátěžové situace, schopnost uspokojovat potřeby společensky akceptovatelným způsobem.
- **Volný čas:** volnočasové aktivity zaměřené na sociálně přijatelné způsoby uspokojování potřeb, zájmů, zaměřené na kultivaci jedince.
- **Rodinné a sociální vazby a vztahy:** extramurální aktivity zaměřené na udržení, respektive rozvoj rodinných a sociálních vztahů a vazeb.

Skutečnost, zda dochází k plnění stanoveného programu zacházení zejména z hlediska jeho cílů, je pravidelně sledována a hodnocena, přičemž může dojít k jeho případné aktualizaci.

1.3.3 Účinnost korektivního působení

Ke korektivnímu působení a terapii můžeme přistupovat (Fischer a Škoda, 2009, s. 199) dvěma přístupy. Jako „terapeuti praktici“, kteří se s pedagogickým optimizmem a vírou ve smysluplnost svého počínání snaží působit na odstranění nežádoucích vzorců chování konkrétního jednotlivce, nebo alespoň na jeho zmírnění či částečné transformaci do sociálně přijatelných forem. Nebo jako „vědci“, chladně a s rozvahou měřící proměnné a zjišťující statistickou významnost šetřených jevů. Potřebné je zcela jistě propojení obou přístupů. Společnost však nemůže čekat, až dojde ke konečné odpovědi na nevyřešenou otázku toho, co

je v terapii účinné a co není. Každá terapeutická metoda působení a ovlivňování může být vůči někomu účinná. Metodika výzkumu však zatím není schopna stanovit, pro koho je která z terapií nejvhodnější a účinná.

1.3.4 Prizonizace

Adaptace jedince na změněné sociální skutečnosti v souvislosti s uvězněním může proběhnout i negativním způsobem. Je závislá zejména na osobnostních vlastnostech daného jedince a délce doby, po kterou je odsouzený uvězněn. Z této skutečnosti (Fischer a Škoda, 2009, s. 182 - 183) se může zdát, že věznění jedinci nemají jinou možnost, než svůj úděl trpně snášet. Realita je však přece jen poněkud odlišná. Daný stav uvěznění je zmírňován sociální interakcí mezi samotnými vězni. Ti navazují vztahy vzájemné loajality a pomoci vůči pocíťovanému vnějšímu tlaku vězeňského personálu. Úspěšné nebo alespoň snesitelné přežití uvěznění vyžaduje adaptaci na život vězeňské subkultury. To znamená přijetí subkulturních norem a pravidel a také bohužel postupné vyhasínání vzorců chování potřebných k životu mimo brány věznice. Tato specifická adaptace se nazývá prizonizace. Důvodem je sjednocení proti vězňům, tj. konvenční společnosti, je společná zkušenost z uvěznění, fyzická blízkost bez soukromí, vězeňský řád a izolace od normálního života. Tyto skutečnosti vězně nutí ke konformizmu a přijímání vězeňských hodnot v různé míře. Prizonizace je tedy proces psychologické přeměny svobodného člověka ve vězně. Jedná se o adaptační techniku přizpůsobení se životu ve vězení.

1.3.4.1 Institucionalizace

Jak již bylo řečeno, tak změněná sociální skutečnost během výkonu trestu sebou přináší i jiná režimová a striktně vyžadovaná pravidla. Jejich nedodržení ze strany odsouzeného je personálem věznice sankcionováno. Jedná se (Fischer a Škoda, 2009, s. 183) o skutečnost adaptace na vysoce organizovaný způsob života ve vězení, prováděný ztrátou samostatnosti a iniciativy. Z ní vyplývá změna ve struktuře postojů, vzorcích chování a struktuře potřeb. Osobnost jedince degraduje, ztrácí schopnost návratu do společnosti.

1.3.4.2 Ideologizace

Dalším nepříznivým způsobem adaptace na vězeňské prostředí je ideologizace. Na základě povinnosti při dodržování režimových opatření dochází ke vzniku subkultury, která si vytváří vlastní pravidla. Tak jako jsou vytvořeny nepřirozené stavy uvnitř vězeňského

prostředí prostřednictvím normativního vyžadování ze strany personálu věznice, tak je nepřirozené i dodržování vlastních pravidel vězeňské subkultury. Ideologií je tedy rozuměno (Fischer a Škoda, 2009, s. 183) *přijetí norem a pravidel vězeňského prostředí. Nejedná se o formální přizpůsobení, ale o přijetí jiného systému hodnot, o ztotožnění se s normami a pravidly vězeňské subkultury. Tato identifikace znamená pro vězněné jedince podporu, a proto nemá-li zvlášť silné vnitřní přesvědčení nebo zázemí, přijímají. Adaptace na vězeňské prostředí se projevuje mimo jiné i přijetím vězeňského argotu, což lze pokládat za jeden z prizonizačních znaků.*

Proces ideologizace (Fischer a Škoda, 2009, s. 185) je z *etopedického* hlediska zvláště nepříznivý. V jeho průběhu totiž také dochází k převzetí specifických racionalizací, spočívajících zejména v ospravedlňování vlastního delikventního chování a nacházení příčin v okolí, nejčastěji v celé společnosti. Časté používání obranných reakcí má vliv na osobnostní rysy a na formování fenomenologie obranných mechanismů. Prizonizovaný jedinec bude tedy usilovat o pocit bezpečí a jistoty díky příslušnosti k nějaké (vězeňské) skupině. Na prizonizaci, institucionalizaci a ideologizaci lze pohlížet z mnoha úhlů. Jedním z pohledů je chápání prizonizace jako kriminalizačního procesu měnícího nováčka na vězně imunního vůči vlivům konvenčního systému hodnot. Pro řadu obviněných je prizonizace jedinou cestou, jak vazbu nebo výkon trestu odnětí svobody přežít (někdy doslova) bez iverzibilních poruch duševní rovnováhy. V průběhu, ve kterém dochází k osvojení z hlediska přežití efektivnějších norem a vzorců chování, dochází k postupnému vyhasínání vzorců chování potřebných k životu v normální, většinové populaci. Prizonizovaný, tj. vlastně adaptovaný jedinec má horší kriminální prognózu. Recidiva delikvence má vyšší pravděpodobnost.

1.3.5 Zaměstnanci

Všichni zainteresovaní pracovníci jsou po své linii vybaveni praktickými kompetencemi, které jsou zárukou profesionální práce. V této souvislosti je míněno zacházení se samotnými odsouzenými, ale i spolupráce s dalšími zúčastněnými zaměstnanci vězeňské služby. Praktické kompetence podle Havrdové (1999, s. 42) vyjadřují *souhrn toho, co podle konsensu odborníků sociální pracovník koná a jak to koná při práci s klienty, v organizaci, jak se tedy jeho profesionální kompetence realizuje, v konkrétních situacích. O tom, že názory odborníků se vyvíjejí a obvykle zrcadlí převládající trendy ve společnosti.*

V přímém styku s odsouzenými, kromě pracovníků v řídicích funkcích jsou podle Sochůrka (2007, Kapitoly z penologie II., s. 11 - 19) zejména tyto zaměstnanci:

- **Strážní,** s vězněnými vstupují do styku především při jejich eskortování na pracoviště, k soudům a do zdravotnických zařízení a při některých dalších specifických služebních úkonech. Strážný - předváděč rovněž předvádí vězně v prostorách věznice k lékaři, výsledkům, pohovorům, k výdeji stravy, na vycházky apod.
- **Dozorci,** jsou jedním ze základních článků přímé práce s vězni. Provádějí soustavnou kontrolní a dozorčí činnost, odpovídají za dodržování stanoveného pořádku a kázně ze strany vězněných, vykonávají jejich prohlídky, prohlídky cel nebo ložnic, na uzavřených odděleních zajišťují výdej stravy a další nezbytné úkoly.
- **Speciální pedagog,** je odborný zaměstnanec oddělení, který garantuje u svěřených odsouzených odbornou úroveň realizace programu zacházení a vnitřní diferenciaci. Metodicky usměrňuje výkon práce vychovatelů a pedagogů volného času. Odpovídá, ve spolupráci s ostatními odbornými zaměstnanci, za úroveň odborného zacházení s jednotlivými odsouzenými v návaznosti na jejich komplexní zprávy. Dále provádí pedagogickou diagnostiku, zpracovává přehled jednotlivých aktivit programu zacházení, spolupracuje v součinnosti se sociálním pracovníkem, podílí se na výběru odsouzených k zařazení do práce, vzdělávání a rekvalifikace, zabezpečuje všeobecné a odborné vzdělávání odsouzených, provádí orientační pedagogické pohovory z podnětu odsouzených, zaměstnanců nebo na základě vlastních poznatků, poskytuje poradenskou pedagogickou pomoc v souladu s povahou daného případu a podmínkami, zabezpečuje individuální pedagogickou péči o odsouzené, kteří jsou v krizových psychických stavech, podílí se na zkoumání příčin vzniku mimořádných událostí ve vztahu k vězněným osobám a navrhuje z pedagogického hlediska příslušná opatření, vedoucí k jejich řešení, prevenci a eliminaci, realizuje svěřenou kázeňskou pravomoc, podílí se na návrhu k rozhodování o udělení přerušení výkonu trestu, povolování volného pohybu mimo věznici, dočasného opuštění věznice, účasti odsouzených na akcích mimo věznici, vyjadřuje se k výběru odsouzených k zařazení do práce, návštěv bez zrakové či sluchové.
- **Psycholog,** je odborný zaměstnanec, který garantuje u odsouzených odbornou psychologickou činnost a odbornou úroveň realizace programu zacházení. Psycholog přitom provádí psychologickou diagnostiku vězňů, zpracovává jejich psychologické posouzení v rámci komplexní zprávy, včetně doporučení pro program zacházení. Podílí se na zpracování konkrétních programů zacházení jednotlivých odsouzených, na vyhodnocování jejich úspěšnosti a na navrhování změn programu zacházení,

Usměrňuje metodicky v rámci své odbornosti vychovatele - terapeutů v oblasti přípravy a vedení jednotlivých aktivit a průběžného hodnocení programu zacházení. Rovněž provádí orientační psychologické pohovory s odsouzenými z jejich podnětu, podnětu zaměstnanců nebo na základě vlastních poznatků, poskytuje poradenskou psychologickou pomoc, popřípadě péči, zabezpečuje individuální psychologickou péči o odsouzené, kteří odmítají stravu, sebepoškozují se, pokoušejí se o sebevraždu a o odsouzené, kteří jsou v krizových psychických stavech, v tomto směru spolupracuje s lékařem, podílí se na zkoumání příčin vzniku mimořádných událostí a navrhuje příslušná opatření k jejich řešení, předcházení a eliminaci z psychologického hlediska, spolurozhoduje o zařazení odsouzených do seznamu objektů možného napadení či ohrožení jiného druhu, vytypování konfliktních a psychicky labilních odsouzených, vyjadřuje se k návrhu k rozhodování o udělení přerušení výkonu trestu, o přeřazování a přemísťování odsouzených, povolování volného pohybu mimo věznici, dočasného opuštění věznice, účasti odsouzených na akcích mimo věznici, návštěv bez zrakové či, sluchové kontroly a přeřazování odsouzených do jiného typu věznice nebo jejich přemístění, vyjadřuje se k výběru odsouzených k zařazení do práce, vzdělávání a rekvalifikace atd.

- **Sociální pracovník**, se zejména podílí na vytváření koncepce zacházení s odsouzenými, programů zacházení a na zpracování návrhu vnitřní diferenciaci odsouzených, zpracovává společně s ostatními odbornými zaměstnanci konkrétní programy zacházení svěřených odsouzených, přitom podle potřeby spolupracuje s příslušnými orgány sociálního zabezpečení, podílí se na vyhodnocení účinnosti programů zacházení a v oblasti své působnosti navrhuje jejich změny, poskytuje samostatné sociálně právní poradenství, provádí výchovnou a poradenskou činnost pro odsouzené, je garantem kontinuální sociální práce, v jejím rámci udržuje přímé pracovní kontakty s orgány státní správy, církvemi, charitativními a zájmovými občanskými sdruženími, a to jak v místě věznice, tak i podle potřeby v místě trvalého pobytu odsouzených, zprostředkuje příslušnému orgánu sociálně právní ochrany dětí pravidelné sledování vývoje dítěte, o které odsouzená žena pečuje ve věznici, navazuje potřebné kontakty s blízkými osobami svěřených odsouzených, podílí na výběru odsouzených k zařazení do práce, vzdělávání a rekvalifikace, podílí na rozhodování o zařazení odsouzených do seznamu objektů možného napadení či ohrožení a vytypování konfliktních a psychicky labilních odsouzených, spolupodílí na zkoumání

příčin vzniku mimořádných událostí ve vztahu k vězněným osobám a navrhuje ze sociálního hlediska příslušná opatření, vedoucí k jejich řešení, prevenci a eliminaci, podílí se na návrhu rozhodnutí o udělení přerušení výkonu trestu, povolování volného pohybu mimo věznici, dočasného opuštění věznice, účasti odsouzených na akcích mimo věznici, návštěv bez zrakové či sluchové kontroly a přeřazování odsouzených do jiného typu věznice nebo jejich přemístění, podílí na zpracovávání konkrétních programů zacházení jednotlivých odsouzených, na vyhodnocování jejich úspěšnosti a na navrhování změn programu zacházení.

- **Vychovatel**, *je členem týmu, jehož základním úkolem je komplexní výchovná, vzdělávací, diagnostická a preventivní činnost zaměřená na celkový rozvoj osobnosti a na socializaci, resocializaci a reedukaci včetně cílených opatření k optimalizaci vzdělávacího procesu odsouzených a realizaci protidrogové prevence v rámci věznice. Vychovatel je metodicky usměrňován speciálním pedagogem a je podřízen vedoucímu oddělení. Plní při práci s odsouzenými zejména tyto úkoly, zná osobně a pedagogicky usměrňuje jemu svěřené odsouzené, zná sociální vztahy a skupinovou atmosféru v přidělené skupině, vede osobní karty odsouzených, provádí průběžné zápisy postihující probíhající naplňování účelu výkonu trestu u odsouzeného, podílí se na hromadně organizovaných akcích, dbá na kázeň odsouzených, na pořádek a upravenost ubytovacích prostor a motivuje odsouzené k přiměřené estetické úpravě, realizuje svěřenou kázeňskou pravomoc, zpracovává návrhy na přerušení výkonu trestu, povolování volného pohybu mimo věznici, dočasného opuštění věznice, účasti odsouzených na akcích mimo věznici, návštěv bez zrakové či sluchové kontroly a přeřazování odsouzených do jiného typu věznice nebo jejich přemístění, podílí se na výběru odsouzených k zařazení do práce, zná odsouzené mající sklony k sebepoškozování, útěkům, odsouzené vytypované jako možné objekty napadení nebo možné pachatele násilného jednání, odsouzené, kteří jsou vyšetřováni nebo obžalováni z další trestné činnosti, a ty, jimž by měl být nařízen další nepodmíněný trest odnětí svobody nebo přeměněn trest podmíněný na nepodmíněný, vytypovává odsouzené s aktuálními psychickými problémy a upozorňuje na ně odpovědné zaměstnance věznice, podílí se na zkoumání příčin vzniku mimořádných událostí a navrhuje příslušná opatření k jejich řešení, předcházení a eliminaci, spolupracuje s příslušníky vykonávajícími dozorní službu a předvádění odsouzených, podílí se na zajištění organizačního chodu oddělení tím, že u svěřených odsouzených vede početní a jmenný*

přehled, rozhoduje o jejich ubytování do jednotlivých ložnic nebo cel, zabezpečuje kontrolu korespondence odsouzených a uskutečňování telefonických hovorů, zabezpečuje realizaci práv odsouzených zejména na přijetí a odesílání korespondence a balíčků, na přijetí návštěv, provedení nákupů, vycházek a telefonických hovorů a k tomu vede příslušnou evidenci, vyjadřuje se k návrhu na přiznání a výši sociálního kapesného, zprostředkovává vyřizování žádostí, stížností a podnětů a styk odsouzených s ostatními zaměstnanci věznice, pravidelně organizuje shromáždění odsouzených za účelem projednávání otázek souvisejících s jejich životem ve věznici, navštěvuje pravidelně pracoviště svěřených odsouzených s cílem zajištění potřebné spolupráce s mistry při komplexní realizaci zacházení, zabezpečuje přístup odsouzených k právním předpisům upravujícím výkon trestu a k vnitřnímu řádu věznice, předkládá požadavky na materiálně technické vybavení ubytovacích prostor, zabezpečení chodu jemu svěřeného úseku a na odstraňování zjištěných závad a nedostatků, zaznamenává chování a jednání odsouzených do osobní karty včetně upozornění na eventuální specifiku osobnosti odsouzeného.

- **Pedagog volného,** času je metodicky usměrňován speciálním pedagogem, podílí se na přípravě a realizaci zacházení s odsouzenými, vede osobně nejméně čtyři průběžné aktivity programů zacházení, rozložené v celém průběhu týdne, včetně dnů pracovního volna a klidu, organizuje a realizuje pro odsouzené ve spolupráci s ostatními zaměstnanci oddělení hromadné akce volnočasového charakteru, sleduje kvalitu účasti odsouzených v programu zacházení a změny v jejich chování, informuje ostatní zaměstnance o důležitých skutečnostech, podílí se v rámci své odbornosti na zpracovávání průběžného hodnocení programu zacházení odsouzených a hodnocení zasílaných věznicí příslušným orgánům, spolupodílí se na zkoumání příčin vzniku mimořádných událostí ve vztahu k vězněným osobám a navrhuje příslušná opatření, vedoucí k jejich řešení, prevenci a eliminaci.
- **Duchovní,** se změnou společenských podmínek po roce 1989 došlo i k postupnému obnovení působení duchovních v mnoha oblastech života společnosti, např. zakládáním (spíše obnovením) církevních škol, ale i v armádě a v neposlední řadě i ve věznicích.

1.4 Sekundární socializace

Socializace, (Bartoňková, Balcar, 2002, s. 23) tedy jinak řečeno *procesy utváření*

a optimalizace sociálních rolí ve vztahu k příslušnému sociálnímu a kulturnímu prostředí. Nelze nezdůraznit, že každá socializace v dospělosti s sebou nese momenty resocializační. Pokud se novým nárokům přizpůsobujeme vlastními silami (a úspěšně), Je všechno v pořádku. Pokud však toto permanentní přizpůsobování nezvládáme (životní stres řešíme alkoholem, drogami, nejsme schopni najít zaměstnání, nejsme schopni navázat partnerský vztah, byli jsme trestáni a nedokážeme se po výkonu trestu zařadit apod.), nastupuje andragogika jako věda, která je ve své profilaci managementem sociální práce poskytuje nám nástroje k diagnóze našeho sociálního postižení a dává i podněty k řešení konkrétní situace.

Podle Matouška (2007, s. 185, Bartlett) se zvládání týká lidského úsilí řešit situace, které mohou být vnímány jako sociální úkoly, životní situace nebo problémy života. Lidé prožívají tyto životní úkoly primárně jako tlaky ze svého sociálního prostředí. Odsud vycházejí dvě významnější myšlenky. Na jedné straně lidské zvládání aktuální situace, a na straně druhé požadavky při změnách prostředí.

1.4.1 Osobnost

Každá osobnost je bio-psycho-sociálním komplexem, na který působí vnitřní, vnější a vývojové vlivy

Podle Balcara (1991, s. 15 - 16) jsou vnější vlivy na osobnost takové, které sjednocují průběh vyrovnávání vnitřního stavu člověka se stavem okolí. Vnitřní potom u osobnosti sjednocují průběh duševních dějů a stavů za daných okolností. Vývojové vlivy zajišťují spojitost s vývojem organismu a s vývojem vztahů v bezprostředním okolí, jehož je součástí; tedy v důsledku vlastní interakce a intraakce. Vzájemná spojitost a podmíněnost na sebe navazujících změn však přitom uchovává - vedle biologické a společenské totožnosti lidského jedince - i psychologickou jednotu a totožnost jeho osobnosti v čase.

1.4.1.1 Obsahová kvalita osobnostních proměnných

Podle Balcara (1991, s. 21 - 22) se skládá ze čtyř složek, v jejichž pojmech je popisována duševní činnost jedince a jsou vykládány jeho vnější projevy. Jednotlivé složky se liší povahou svého působení. Jsou to:

- 1) **Temperament** jako celkový způsob svérázného průběhu veškerého duševního dění jedince. Temperamentové proměnné slouží k vystižení obecného stylu, rychlosti, síly, citového ladění, celkového zaměření - prožívání a zjevné činnosti bez ohledu na její konkrétní obsah.

- 2) **Poznání** jako způsob a obsah příjmu a zpracování informací z oblastí těla a okolí jedince. Rozsah, rychlost a přesnost poznání v jednotlivých oblastech styku člověka s jeho vnějším a vnitřním prostředím rozhoduje o míře úspěšnosti, s níž může v daném směru a za daných podmínek dosahovat svých cílů, tedy o mezích duševní výkonnosti, vyjadřovaných v pojmech různých schopností.
- 3) **Motivace** jako vnitřní podmínky určující obsah konkrétních cílů, k nimž jedinec svou činností směřuje, a intenzitu, s níž o dosažení každého z nich usiluje.

Jako další kvalitativně zvláštní složka osobnostního dění může být ještě vyčleněna

- 4) **Integrace** (někdy pod méně přesným názvem „**přizpůsobení**“) jako ty obecné struktury a funkce osobnosti, které zprostředkují celkové sjednocení duševní činnosti jedince vzhledem k přítomným podmínkám motivačním, poznávacím a temperamentovým. Vůči těmto složkám představují integrační struktury a funkce kvalitativně vyšší úroveň duševní regulace.

1.4.2 Motivace, emoce, frustrace

Podle Crabba (1995, s. 52 – 53) mají lidé jednu základní psychologickou potřebu, která ke svému uspokojení vyjadřuje dvě „vstupní veličiny“. Nejzákladnější potřebou je pocit vlastní hodnoty, přijetí sebe samého jako neporušeného, skutečného člověka. Těmi dvěma vstupními veličinami jsou význam (účel, důležitost, postačitelnost vlastních schopností k práci, smysluplnost, vliv) a bezpečí (lásky – bezpodmínečná a důsledně vyjadřovaná; stále přijetí).

V případě jakéhokoliv, ať už skutečného a reálného, nebo domnělého ohrožení bezpečí či důležitosti dochází ke spuštění obranných mechanismů. Podle Crabba (1995, s. 61) problémy vznikají tehdy, když dochází k ohrožení základních potřeb významu a bezpečí. Lidé volí nezodpovědný způsob života jako prostředek k obraně před pocitem bezvýznamnosti a nejistoty. Ve většině případů tito lidé dospívají k mylné představě o tom, z čeho význam a bezpečí pramení. A tyto falešné představy tvoří podstatu jejich problémů. Nesprávné životní návyky se utvářejí z nesprávné životní filozofie. Když se člověku jeho plány na dosažení významu zhroutí, začnou se u něho vytvářet symptomy jako ochrana před negativními pocity ve vztahu k sobě samotnému. Najde si nějakou cestu, jak se schovat, všechno vzdát, utéci. Jeho neurotické vzorce chování mu přinášejí skutečnou citovou bolest, ale on se domnívá, že to bolí méně než utrpení, kterému by byl vystaven, kdyby žádné ochranné symptomy neměl a musel by plně uznat svou vlastní bezcennost. Raději bude velice trpět z jiných důvodů

a uchovávat si alespoň nějaký pocit hodnoty (na základě mylných představ o jeho zdroji), než aby se osvobodil od utrpení, které s sebou neuróza přináší, a cítil se jako naprosto bezcenný.

Lze říci, že v takovém případě (Crabb, 1995, s. 68), když cíle nelze dosáhnout (nebo když člověk vidí, že ho nelze dosáhnout), dochází k nerovnováze (subjektivně pociťované jako úzkost). Potřeba, které je upřeno uspokojení, se stává zdrojem negativních emocí. Jednodušeji řečeno, když nemohu mít to, o čem se domnívám, že to potřebuji k tomu, abych mohl být důležitý a v bezpečí, připadám si bezcenný. V takové situaci jsem motivován k tomu, abych svou potřebu cítit svou hodnotu chránil před dalším zraněním, a sice tak, že pocity vlastní bezvýznamnosti a nejistoty omezím na minimum. Veškeré chování je motivované. Bez motivů není žádný člověk. Lenost, váhavost a uzavřenost jsou často motivovány touhou ochránit se před narůstajícími pocity bezcennosti. Když analyzujeme něčí chování, nesmíme nikdy říkat: „To je naprosto bezdůvodné. Nedává to žádný smysl.“ Každé chování má nějaký smysl. Může být hříšné, neúčinné nebo absurdní, ale má smysl. K tomu, abychom dané chování mohli pochopit, je třeba vědět, jaká potřeba ho motivuje, co si daný člověk myslí, že jeho potřebu uspokojí, jaký cíl jeho myšlení určilo jako žádoucí a zda tohoto cíle dosáhl, nebo ne. Problémem klientova odporu, který lze definovat jako pacientovu snahu uchránit bolestivý nevědomý materiál, aby se nemusel stát vědomým. Z psychologického hlediska se mi zdá, že tento odpor lze vysvětlit dvěma způsoby. Za prvé, představa, která byla celá léta silně upevňována a podle které člověk velice dlouho jednal, se změně poddává jen neochotně. Byla součástí daného člověka tak dlouho, že mu připadá pohodlná, asi jako obnošené boty. Jakákoli změna známého postavení, jakkoli bolestivé toto postavení je, představuje hrozbu.

Každé naše vnímání určuje podle Crabba (1995, s. 91) rámec možností, z nichž volíme. Vůle je reálnou součástí lidské osobnosti a jejím úkolem je zodpovědně vybírat takové chování, které je v souladu s tím, jak hodnotit to, co se s námi a kolem nás děje. A takové rozhodování není vždy snadné. Rozhodnout se jednat tak, jak bychom měli, stojí často velké úsilí a přemáhání. Je důležité volit správné jednání krok za krokem.

Crabb (1995, s. 96) také uvádí, že platí to, jak uvažujeme, a tím je nejen určen rámec chování, ze kterého si vybíráme, ale také značně ovlivňuje naše pocity. Pokud je základem našeho uvažování chybný hodnotový systém tohoto světa, budeme prožívat takové negativní emoce, které budou blokovat soucit.

Podle Crabba (1995, s. 109) dochází k vzniku problémů, když chování zaměřené na dosažení cíle může být moudré, realistické a rozumné, nebo může být špatně uvážené, nerealistické a zcela neúčinné. Cíle proto nemusí být dosaženo, daný člověk pocítí ohrožení,

protože jeho potřeby zůstanou neuspokojeny, a naplní ho úzkost nebo zloba.

Pokud se jedinec nedovede vyrovnat se třemi problémovými emocemi, které jsou vina, úzkost a zloba tak podle Crabba (1995, s. 116) *platí, že se také skrývají za většinou našich vnitřních obtíží. Kdykoli se člověk na své cestě k zoufale vytouženému cíli setká s překážkou, prožívá frustraci. Citová podoba, kterou tato frustrace bude mít, závisí na povaze dané překážky. Pokud je cíl, který si jedinec vytyčil, nedosažitelný, pak nejobvyklejší primární citovou reakcí bude vina nebo pocity vlastní bezcennosti a sebeponižování. Jestliže daný člověk věří, že jeho cíle dosáhnout lze (ať už to tak je nebo není), ale že cestu k němu zablokovaly nějaké vnější okolnosti, pak je typickým výsledkem zloba. Pokud překážkou není ani nesplnitelný cíl a ani nepřátelské okolnosti, ale ochromující strach z neúspěchu, pak člověk obvykle prožívá úzkost.*

V závislosti na tvaru frustrační křivky, která je individuální podle frustrační tolerance konkrétního jedince se podle Crabba (1995, s. 122 - 123) *v určitém bodě, kdy je frustrace dostatečně velká nebo trvá dostatečně dlouho, takový člověk přestane o překonání překážky snažit. Bude hledat bezpečnější existenci, prostou bolestivých frustrací z toho, že se nikdy necítí jako dobrý nebo, jak to označuji já, z toho, že nikdy neprožívá skutečný pocit hodnoty.*

1.4.3 Hodnotové stupnice a jejich uspořádání

Představují podle Balcara (1991, s. 134) *v životě jedince i společnosti „normy správného života“; právě v nich se nejsilněji uplatňuje nikoli jen účelové, nýbrž i mravní hodnocení v rozměru dobra a zla. Hodnoty ovlivňují celý životní sloh člověka; pro jejich vazbu ke způsobu, jakým člověk žije, tedy k jeho činnosti, lze je pokládat také za nejobecnější zájmy. Užitečným pojmem v této souvislosti je osobní stupnice hodnot, jejich uspořádání podle vzájemného vztahu podřízenosti a nadřazenosti v životě jedince. Její individuální skladba a její shoda nebo rozpornost se stupnicí hodnot příznačnou pro společenské skupiny, v nichž člověk žije, výrazně ovlivňuje jeho společenské začlenění a osobní problémy.*

1.4.3.1 Problém identity

Problém identity (totožnosti) představuje podle Nakonečného (2009, s. 449, Kenrick, Neuberg, Cialdini) *další sociálně-psychologický aspekt osobnosti. Pojem identity vystupuje v psychologii ve dvou významových rovinách, a to jako osobní identita, a jako sociální identita. Tak zvaná osobní identita zahrnuje vědění subjektu o jeho vlastnostech, schopnostech, postojích a projevuje se jako složka vědomí já („jsem stále týž“ ve smyslu*

existenciální kontinuity, to znamená i když stárnu a měním se, jsem to pořád já, a jako problém autentického jednání, vystupující v sebereflexi - „Jak jsem to jen mohl udělat!“. „Byl jsem to vůbec já, kdo to učinil?“). Naproti tomu sociální identita je vědomí příslušnosti k určité nebo určitým sociálním skupinám. Osobní a personální identita tvoří složky sebepojetí a sebehodnocení, a protože lidé mají sklon ke zvyšování hodnoty sebe sama. Příslušnost k exkluzivní společenské skupině může zvyšovat pozitivní sebehodnocení (například příslušnost ke svobodným zednářům). K maximalizaci pocitu pozitivní hodnoty sebe sama může tedy přispívat identifikace s určitými skupinami, ale stejně tak může členství ve skupině, která má potíže a jejíž pověst upadá, vyvolávat pocit snižování hodnoty sebe sama a tendenci ze skupiny vystoupit (to bylo také nepochybně jedním z důvodů dezerce mnoha intelektuálů z řad komunistické strany po listopadu 1989). Také ve vztazích jedince a skupin se objevuje sociální srovnávání vlastní a cizí skupiny („in-group“ a „out-group“), tedy srovnávání „my“ a „oni“, přičemž konfrontace vede často k této diskriminaci „já“ a „ti druzí“, a to v pozitivním i negativním smyslu („já jsem na tom lépe“, „ti druzí jsou na tom lépe“). Fenomén identifikace jedince se skupinou, který je pro něj jedním ze zdrojů identity, vede k napodobování životního stylu a k převzetí systému hodnot, které jsou pro skupinu charakteristické. „To, jak oceňujeme sociální skupiny, k nimž patříme, má vliv na naše oceňování sebe samých. Bereme v úvahu význam sociální identity a zdá se pochopitelné, že hledáme způsob potvrzování vyspělosti vlastní skupiny nad jinými“. Identifikace s vlastní skupinou vede k diskriminaci ostatních skupin ve prospěch vlastní skupiny a může vést jak k získání větší sebedůvěry, tak i ke ztrátě sebedůvěry, jestliže, jak již bylo poznamenáno, společenská prestiž skupiny upadá (jedinec se pak může za příslušnost k určité skupině, například rodině, stydět).

Taková zjištění je významné z hlediska zjištění toho, jakou hodnotu představuje pro tohoto jedince členství nebo nečlenství v dané skupině, nebo referenční skupině. Jakou hodnotu pro něj představují jeho blízcí, jeho rodina.

1.4.3.2 Metody zjišťování osobnostních proměnných

Podle Balcara (1991, s. 22) představují dvě zvláštní problémové oblasti podle bezprostředního cíle, na něž jsou zaměřeny:

- 1) **Poznávání osobnosti.** Vzhledem k nepřístupnosti psychologických proměnných přímému objektivnímu pozorování je postihování jejich kvality a kvantity složité; je však k vědeckému poznání osobností nezbytné. Je proto založena na značném

množství předpokladů a vyžaduje zvláštní měrné nástroje a postupy. Proto je vyčleňována metodologie měření osobnostních proměnných a rekonstrukce hypotetických souvislostí mezi nimi jako zvláštní problémová oblast. Ke zde řešeným otázkám patří především:

- *vhodné přiřazení vnějších znaků hypotetickým osobnostním proměnným;*
- *stanovení a ověřování psychologických a matematických předpokladů, na nichž jsou nepřímé měřicí postupy v psychologii osobnosti založeny;*
- *tvorba vhodných měrných nástrojů, stupnic a kvantitativních modelů, k řešení konkrétních úkolů v poznávání osobnosti.*

2) **Ovlivňování osobnosti.** *Vedle studia zákonitostí samovolně probíhajících změn dynamické a vývojové povahy v osobnosti vystupuje jako zvláštní problémová oblast studium metod, jimiž lze určité změny osobnosti cíleně navodit. Otázky zde řešené zahrnují především:*

- *co lze za současného stavu poznání v osobnosti cíleně ovlivnit;*
- *za jakých podmínek;*
- *jakým způsobem.*

1.4.4 Sociální kontrola

Začlenění daného jedince do společnosti je podle Munkové (2001, s. 60, Hirshi) *důležité zejména ve vztahu k rozsahu konvenčních aktivit, kterými se jedinec zabývá. Čím vyšší je jeho míra angažovanosti v tomto smyslu, tím méně času mu zbývá na angažmá v rámci deviantního chování, bez ohledu na jeho možné inklinování tímto směrem. Přesvědčení o správnosti jako poslední rozhodující proměnná spočívá ve věděni lidí, že normy společnosti je třeba dodržovat. Pochopitelně toto přesvědčení je tím intenzivnější, čím více jsou tyto normy internalizovány. To znamená, že jak devianti, tak nedevidanti sice sdílejí společný hodnotový systém, liší se však mírou intenzity své „víry“ v tyto hodnoty. Čím nižší je jejich víra ve společné hodnoty, tím častěji porušují normy, které jsou jejich ztělesněním.*

1.4.5 Sociální specifika výkonu trestu odnětí svobody

Príslušníci a zaměstnanci vězeňské služby (Fischer a Škoda, 2009, s. 185 - 186) *musí respektovat zákonné normy pro zacházení s vězni. Na dodržování těchto zákonných norem se podílí jednak vnitřní regulační mechanismy jednotlivce (svědomí), jednak vnější regulační mechanismy reprezentované hierarchicky organizovaným systémem. Vězňové jako objekt*

působení se převážně rekrutují z řad sociálně patologických skupin. Jejich osobnost je často charakterizována řadou asociálních až antisociálních a psychopatických rysů. Ve vězeňských podmínkách se tyto rysy vlivem izolace, separace, frustrace a deprivace vyostřují a zvyrazňují. Koncentrace jedinců s poruchami chování asociálního a antisociálního charakteru, z nichž řada vykazuje symptomy vybraných poruch osobnosti v ohraničeném vězeňském prostoru, vede k rozvoji specificky organizovaného způsobu života ve vězení. Věznění jedinci vytvářejí sociální skupinu, která má specifickou strukturu a hierarchii rolí s pevně vymezenými pravidly, právy a povinnostmi. Její základní charakteristikou je tendence k exteriorizaci zla. Skupina společně nachází nepřítel mimo sebe sama a své nepřátele racionalizuje do nepříznivých společenských poměrů, do špatných zákonů, do nespravedlivých soudců, do nepřátelského vězeňského personálu. Vzhledem k tomu, že vězni vytvářejí vlastní neformální skupiny se společnou nespécifickou motivací, kterou jsme označili jako exteriorizaci zla, můžeme očekávat rafinovaná zdůvodnění vlastní kriminální činnosti. Dále lze očekávat vnitřní solidaritu a účelovost jednání.

Základním problémem v oblasti socializace je podle Vágnerové (2004, s. 812) *jiný vztah k obecně platným normám. Pro asociálně jednající lidi je typický egocentrismus a zněj vyplývající subjektivizace hodnocení čehokoli, tedy i norem chování. Jejich výklad je takový, jak jim vyhovuje, ve svém chování tato pravidla nerespektují. Mají sklon k pocitům vlastní privilegovanosti a z něho vyplývající nezávaznosti jinak obecně platných norem. A protože pravidla chování slouží jako prostředek kognitivní orientace ve světě i jako základ hodnocení vlastních činů, tito jedinci nepociťují vinu. Za příčinu svých problémů nepovažují vlastní jednání, ale něco jiného (situaci, či ostatní lidi).*

Z výše popsaných skutečností (Fischer a Škoda, 2009, s. 186) je zřejmé, že *psychosociální aspekty penitenciárního procesu, zejména pak prizonizace, musí být ovlivňovány kompetentními odborníky a specialisty. Pouhý monitoring nestačí.*

1.4.6 Represivní socializace a její důsledky

Podle Bartoňkové a Balcara (2002, s. 22) *záleží na tom, jakými způsoby se socializační proces, tedy formování a upevňování sociálně vztahových hodnot a norem, realizuje. Zpravidla se rozlišují dvě základní modalit (podoby) socializačních intervencí represivní a participační. Obsah působení represivní socializace spočívá v dominanci trestů, odměny a tresty převážně materiální, vyžadování disciplíny vůči autoritě, velký podíl neverbální komunikace, převaha jednosměrné komunikace, základem jsou požadavky socializujících.*

Důsledky represivní socializace jsou zejména slabá sebedůvěra, submisivita nebo naopak nekritické siláctví, nerozhodnost, nesamostatnost, nebo naopak přehnaná stylizace podnikavosti, intolerance, emoce, afekt, horší socializace v novém prostředí, špatná adaptabilita, slabá motivace k intelektuálnímu úspěchu, podceňování symbolické odměny a budoucí satisfakce, malá tvořivost, nízká představivost, strach ze změny, nebo naopak, radikalismus, Orientace na bezprostřední cíle, tendence ke konzumu, problémová verbální komunikace, z toho plynoucí problémy v profesi.

1.4.7 Neformální kontrola

Pozitivním případem je potom neformální kontrola. Zpravidla se projevuje u jedinců osobnostně vyzrálých. Spáchání trestného činu je spíše epizodní záležitost a ne cílený způsob života. Podle Čermáka (1999, s. 130) platí, že *pokud jedinci záleží na sociálních vazbách, které si vytvořil, bude pravděpodobně zvažovat, zda spáchat kriminální čin, nebo se takové aktivity zdržet. Spáchaný zločin totiž ohrožuje získanou reputaci, postavení, narušuje síť citových vztahů. Jedinci, kteří nejsou zapojeni v konvenčních aktivitách a nestýkají se s lidmi, kteří uznávají běžné hodnoty, nebo jejich vazby na blízké osoby jsou narušeny, se neobávají být nekonformními a riziko kriminálního chování je u nich vyšší.*

1.4.8 Trest

Dá se předpokládat, podle Čermáka (1999, s. 147 - 148), že *přítomnost z možného testu redukuje násilí na agresí. Z dlouhodobé zkušenosti s trestem ve společnosti lze vyvodit zjištění, že trest někdy agresí snižuje, ale někdy jí naopak posiluje. Společnost prostřednictvím uložených trestů přesvědčuje potenciálního agresora o svém netolerantním postoji vůči násilí. Snaží se mu také vštípit, že má k dispozici dostatečné prostředky obrany vůči němu. Společnost dále může značnou výši trestu za spáchané násilí ukazovat, že agresor může být navždy zbaven možnosti dále agresí uplatňovat.*

1.4.9 Snížené a zvýšené sebecítění

Schopnost jedince odolávat frustracím je přímo spojena se schopností sebehodnocení. Zároveň je mechanismem, kterým daný jedinec zpracovává příčiny své frustrace. Základním problémem je nemožnost zdolání překážky a z toho vyplývající pocity méněcennosti a snížení vlastního hodnocení. Takový jedinec zvyšuje svou viktimnost. Jedinci jednající protiprávně mají naopak své sebehodnocení vysoké. S překážkami se nevyrovnávají, protože to

společnost nebo kdokoliv jiný jim znesnadňuje cestu k dosažení cílů, a uspokojení vlastních potřeb. Posledním mechanismem, který může vzniknout kombinací obou předešlých přístupů, je jedinec s anxiózní poruchou osobnosti⁵.

Snížené sebecítění je podle Čírtkové (2004, s. 89) *vyjádřené negativním názorem na sebe sama a pocitem životního outsidera. Obvykle se snížený pocit vlastní hodnoty váže spíše na nižší inteligenci a také neúspěšnost v běžném životě. Zvýšené sebecítění je potom vyjádřené nekriticky zvýšeným sebevědomím a egocentrismem. Obvykle se projevuje silným sebeprosazováním a agresivitou, příznačný je vnější projev typu „všechno znám, všemu rozumím“.* Pokud jde o obraz či vztah k druhým lidem, *převažují u pachatelů trestné činnosti negativní charakteristiky jako bezohlednost a lhostejnost. Pachatelé vnitřně fungují podle hesla: účel světí prostředky. V pozadí nalézáme často špatné rodinné zázemí, nedošlo k identifikaci s rodiči.*

1.4.10 Cíle, organizující motivační prvky

Cíle jsou podle Balcara (1991, s. 119) *organizující prvky lidské motivace po stránce jejího obsahového zaměření. Motivovaná činnost je prožívána (popř. i uvědomována) jako činnost cílesměrná, směřující k určitému „stavu světa“; ten je člověku dán jako více nebo méně jasná představa dosud neexistující, z hlediska přítomné motivovanosti žádoucí skutečnosti. Cíl v této podobě obsahuje, kromě svého obrazného obsahu, zároveň i předjímání uspokojení, které si člověk od jeho dosažení slibuje; v tomto smyslu se stává jeho obsah hodnotou.*

Balcar (1991, s. 123 - 124) uvádí, že *vhodnou volbou a úspěšným výkonem motivované činnosti (přiměřenými vnitřními a vnějšími podmínkami) dosahuje jedinec úspěšně (tj. v mezích přijatelné odchylky) vnějšího cíle a vnitřního cílového stavu, a tím uspokojení v zbuzeného motivu. Dávající podněty jednak navozují ukončení příslušné činnosti, jednak působí libost a dočasnou ztrátu motivovanosti v tomto směru. Dochází k proměně motivační skladby prožívání a s tím ke změně činnosti člověka ve směru dalších, právě převládajících motivů.*

1.4.11 Postoje

Postoj je podle Balcara (1991, s. 133) *vysouzenou, odvozenou motivační dispozicí. Vytváří se učením na základě přímé nebo zprostředkované zkušenosti, že určitý předmět (v obecném smyslu: nějaká věc, určitý druh situací nebo lidí, konkrétní člověk včetně vlastní*

⁵ Úzkostná porucha osobnosti.

osoby, určitý druh činnosti, společenská instituce apod.) může umožnit, nebo zmařit uspokojení některého vlastního motivu. Postoj představuje pohotovost reagovat určitým způsobem (s určitou intenzitou a v určitém směru) na určitý motivačně závažný podnět (či třídu podnětů). Povaha této reakce záleží na významu, který daný předmět pro jedince získal v důsledku s ním spojené motivačně závažné zkušenosti.

Výzkum změny postojů (Výrost, 2008, s. 138) prostřednictvím persvazivní komunikace⁶ umožňuje vyčlenit tři základní skupiny proměnných, které jsou předmětem studia i experimentální manipulace: první skupinu tvoří proměnné komunikačního procesu, které sestávají z pěti prvků, a to zdroje, obsahu persvazivní informace, kanálu informace, přijímatele a cíle nebo určení informace; druhou skupinu tvoří proměnné vysvětlující procesy změny postoje, zde se předpokládá, že tento stochastický⁷ proces sestává minimálně z pěti sukcesivních⁸ kroků, a to pozornosti, porozumění, přijetí, podržení (zachování) a konání; konečně třetí skupinu tvoří vnitřní, strukturální komponenty postoje.

1.5 Realizace programů zacházení

Věznice nabídne odsouzenému na základě komplexní zprávy výběr z alternativ programů, vycházejících z možností věznice, které pro něj považuje za vhodné. Přitom nemusí jít o výběr celého programu, ale jeho částí. Výběr programu stvrdí odsouzený podpisem. Alternativy jsou voleny tak, aby ve svém formativním důsledku byly rovnocenné. Kombinace alternativ umožňují sestavit programy v potřebné míře individualizované.⁹

Program zacházení s odsouzenými se člení na:

- a) **pracovní aktivity,**
- b) **vzdělávací aktivity,**
- c) **speciální výchovné aktivity,**
- d) **zájmové aktivity,**
- e) **oblast utváření vnějších vztahů.**

Komplexní zpráva je shrnutím výsledků psychologického, pedagogického, případně lékařského posouzení a jiných dostupných materiálů k osobě odsouzeného; její obsah je důvěrný.¹⁰

⁶ Komunikace klientem založená na přesvědčování.

⁷ Náhodný.

⁸ Následných, postupných.

⁹ Vyhláška Ministerstva spravedlnosti ze dne 21. prosince 1999, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody č. 345/1999 Sb. In. *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 109/1999, §36.

¹⁰ Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. In. *Sbírka zákonů České republiky*.

1.5.1 Pracovní aktivity a programy

Pracovními aktivitami, (Fischer a Škoda, 2009, s. 190 - 191), které jsou součástí programu zacházení s odsouzenými, se rozumí:

- **zaměstnávání,**
- **práce a činnosti potřebné k zajištění každodenního provozu věznice,**
- **pracovní terapie vedená specialisty vězeňské služby.**

Práce jako významný výchovný a etopedický fenomén významně přispívá ke korekci vzorců chování a k dosažení požadovaných změn v osobnostních charakteristikách delikventních jedinců. Pracovní činnost má z etopedického hlediska pro vězněné osoby zejména následující význam:

- *Konkrétní jedinec může získat specifické pracovní dovednosti, které může po propuštění z výkonu trestu uplatnit v řádném životě, a tím lze eliminovat případné opakování kriminálních forem chování.*
- *Dotyčný jedinec se učí pravidelnosti, tj. návyku na pravidelný výkon řádné práce. Zde se nabízí příležitost spočívající ve vhodné aplikaci výchovných prostředků (odměn a trestů), odsouzení mohou zjistit, že jim výkon řádné práce může přinést užitek, ale i radost a ocenění.*
- *Pracovní činnost zásadním způsobem přispívá ke snižování počtu a intenzity reakcí na zátěž z uvěznění a ke zmírnění vlivu prizonizace. Pracovní aktivitou dochází k celkovému zklidnění, k souladu psychosomatických funkcí i k uvedení řady sociálních a psychických aspektů do určitého řádu. Pracovní aktivitu můžeme považovat bez nadsázky za terapii. Práce je nejlepším prostředkem vůči nuditě a vzniku mimořádných situací.*
- *Práce odstraňuje nouzi, což umožňuje posílit kontakt s rodinou, umožňuje úhradu závazků i získání jisté finanční hotovosti, což rovněž zvyšuje pravděpodobnost návratu k nedelikventnímu způsobu života a snižuje pravděpodobnost recidivy.*
- *U některých jedinců lze dokonce docílit aktivace potřeby seberealizace.*

1.5.1.1 Zaměstnání, pracovní návyky a dovednosti

Pro úspěšnou reintegraci odsouzeného po vykonání trestu, nebo v případě podmíněčného propuštění je nutné udržet u takového jedince pracovní návyky. Bez zaměstnání (Fischer a Škoda, 2009, s. 182) *není prakticky jedinec schopen ani návratu do*

společnosti bez další delikvence. Působení na tento aspekt patří také k nejdůležitějším úkolům při zacházení s odsouzenými vězni. Stejná situace jako s rodinným zázemím je u vězeňské populace v oblasti zaměstnání, pracovních návyků a dovedností. Navíc nezaměstnanost, se svými následnými negativními důsledky, byla často jednou z příčin pozdější delikvence. V rámci výkonu trestu odnětí svobody má být jedinec korektivním způsobem připravován pro další život. To lze v naprosté většině případů pouze u těch jednotlivců, kde existuje zázemí postavené na výše uvedených oporách. V opačném případě je propuštění další zátěží. Ta se stává závažnější s délkou uvěznění, proto již v tzv. adaptační fázi dochází často k recidivě. Vzorce a způsoby chování získané na svobodě, které jsou k udržení výše uvedených opor nezbytné, jsou paradoxně ve vězení nepotřebné. Dokonce jsou nežádoucí a mohou být sankcionované. Jedinec je nucen přijmout hodnoty, normy i vzorce nové, umožňující jeho přežití ve vězení. Pobyt ve vězení znamená pro odsouzeného ztrátu osobní svobody, ztrátu možností uspokojovat řadu i primárních potřeb, se stejnými negativními důsledky jako při uvěznění vazebním. Izolace ve specifických vězeňských podmínkách, které jsou výrazně odlišné od normálního života, narušuje možnost opětovné integrace odsouzeného jedince do společnosti.

Podle Hály (1999, s. 15) smysluplná, dobře řízená a organizovaná práce rozvíjí pracovní návyky a s tím související vlastnosti osobnosti. Takto uspořádaná práce odsouzených, vykonávaná navíc v podmínkách odpovídajících běžným pracovním podmínkám mimo věznici (a též spravedlivě odměňovaná), utváří v žádoucím směru vztah odsouzeného k práci vůbec (práce jako lidská potřeba) i k práci jako prostředku uspokojování dalších potřeb a zájmů člověka (což evidentně u odsouzených osob nebývá samozřejmostí). Pracovní aktivita odsouzeného přispívá zásadním způsobem ke snižování jeho případné agresivity, k celkovému zklidnění a harmonizaci psychosomatických funkcí i k psychosociální adaptaci. Pomáhá tak optimalizovat výkon trestu odnětí svobody i ve smyslu prevence mimořádných událostí.

1.5.2 Vzdělávání

Ve stávajícím pojetí penitenciární péče (Fischer a Škoda, 2009, s. 191), má vzdělávání vězněných osob klíčovou roli. Hlavní cíl vzdělávání spočívá ve zvýšení pravděpodobnosti následné reintegrace delikventního jedince do společnosti, ve zlepšení úrovně jejich morálních vlastností a v korekci jejich chování do sociálně přijatelných, nebo dokonce požadovaných forem. Z tohoto důvodu jsou součástí nabídky aktivit v rámci programu

zacházení různé vzdělávací programy, které umožňují, aby se všichni vězňeni jedinci věnovali vzdělávání a osobnímu rozvoji podle svého zájmu i specifických potřeb.

Vzdělávací programy v průběhu penitenciárního procesu mohou spočívat ve:

- *vzdělávání, organizovaném nebo realizovaném středními odbornými učiteli, odbornými učiteli a učiteli,*
- *vzdělávání, které je vedeno či kontrolováno zaměstnanci vězeňské služby,*
- *vzdělávání v rámci školské soustavy České republiky, včetně korespondenční formy.*

Po úspěšném vykonání závěrečných zkoušek získávají odsouzení zařazení do studia doklad, ze kterého není patrné, že byl získán ve výkonu trestu odnětí svobody. Důvodem je profesní uplatnění odsouzených po propuštění na svobodu, na které by tato skutečnost mohla mít negativní vliv.

1.5.3 Speciálně výchovné aktivity

Speciálními výchovnými aktivitami programu zacházení se rozumí individuální a skupinová speciální pedagogická a psychologická působení vedená kompetentními zaměstnanci, zejména¹¹:

- a) **terapeutická** (zejména sociální výcvik, psychoterapie, arteterapie, pohybová terapie),
- b) **sociálně právní poradenství,**
- c) **trénink zvládání vlastní agresivity.**

Speciálně výchovné programy (Fischer a Škoda, 2009, s. 191), *zahrnují širokou škálu tréninkových a terapeutických aktivit od režimového přístupu, přes sociální výcvik, individuální poradenství, intervenci v krizových situacích, trénink zvládání vlastní agresivity, až po individuální či skupinovou terapii. Hlavním cílem je společné s dalšími typy aktivit korekce a změna sociálně deviantního chování a jednání. Uvedené aktivity jsou zaměřeny na rozvoj mravních a morálních dovedností potřebných k nedelikventnímu způsobu života.*

1.5.4 Zájmové aktivity

Otázka smysluplného a hodnotného využívání volného času je (Fischer a Škoda, 2009, s. 192), *je problémem většiny členů delikventní subkultury. Nevhodně trávený čas související s nevhodným působením rodiny a spoluvrstevnických part, který je dále spojen s různými asociálními až antisociálními poruchami chování, je rovněž faktorem, který zvyšuje pravděpodobnost vzniku kriminálního jednání. Základním úkolem práce je prostřednictvím*

¹¹ Vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody č. 345/1999 Sb. In. *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 109/1999, §36, odst. 5).

zájmových činnosti působit na dosažení změn v motivaci společně se získáváním potřebných dovedností a znalostí, které často delikventním jedincům chybí.

1.5.5 Utváření vnějších vztahů

Cílem aktivit (Fischer a Škoda, 2009, s. 193), orientovaných na oblast vnějších vztahů (rovněž označovány jako extramurální programy¹²) je podpora při vytváření, udržení nebo posilování vazeb jedinců ve výkonu trestu odnětí svobody s rodinou či blízkými mimo věznici. U vazeb k přátelům z delikventní subkultury je cíl opačný. K zamyšlení se nabízí problematika tzv. participace, spočívající ve snaze o zapojení poškozeného do procesu odškodnění, řešení následků trestného činu. S účinností se uplatňuje v rámci mediace a probace. Její uplatňování v rámci výkonu trestu odnětí svobody by mohlo vést k narovnání mezilidských vztahů, ke zmírnění viktimizačních důsledků (zvláště v menších obcích).

1.6 Náprava

Zatím se zdá, podle Čírtkové (2004, s. 107), že náprava odsouzeného pachatele souvisí více s jeho osobností než se samotným výchovným působením během pobytu ve věznici. Humanizace podmínek výkonu trestu odnětí svobody působí příznivě především na úzce ohraničené skupiny pachatelů. Po odpykání trestu usilují o návrat do normálního života zejména ti pachatelé, kteří prožívali pocity viny za to, co se přihodilo, a určité potrestání vnímali jako přirozený důsledek svého konání. Tyto postoje jsou typické například pro pachatele nedbalostních trestných činů anebo „jinak slušné lidi“, u nichž představuje trestný čin situaci silně podmíněnou, téměř náhodnou epizodu, nikoli však programový skutek spáchaný po chladné kalkulaci a bez lítosti ke způsobeným následkům. Trest funguje tam, kde pachatel vnímá svoji vinu. Pocit viny předpokládá normálně rozvinutou osobnost. U pachatelů s narušenou (psychopatickou) osobností obvykle výchovné působení trestu selhává. Odborníci se proto dnes soustřeďují na problém, jak přispět k nápravě těchto problémových skupin pachatelů. Vychází přitom z úvahy, že účinná převýchova musí reagovat na specifické problémy či poruchy, které startují kriminální jednání jedince.

1.6.1 Adaptace

Každý jedinec se (Dubský, Urban, 2005, s. 32) celý svůj život, jedno zda v běžných sociálních situacích, nebo tzv. krizových a zátěžových životních situacích, přizpůsobuje daným

¹² Aktivita vykonávané mimo prostory věznice.

podmínkám, adaptuje, a to individuálním způsobem. Každý dosahuje svých (případně skupinových) cílů za dané situace po svém.

1.6.2 Rodina

Rodina je podle Fischera a Škody (2009, s. 140), považována za nejdůležitější sociální skupinu, ve které člověk žije. V rodině dochází k uspokojování jeho fyzických, psychických a sociálních potřeb. Rodina poskytuje zázemí potřebné ke společenské seberealizaci, je zdrojem zkušenosti a vzorců chování, které nemůže získat v jiném prostředí. Každá rodina je zdrojem specifického systému hodnot a jejich preference a ty ovlivňují chování členů rodiny v interakci se společenským okolím. Rodina formuje jedince v průběhu jeho vývoje, je významným nositelem jeho budoucích společenských rolí a identity obecně. V některých případech se rodina může stát sama o sobě zátěží. Může se tak stát i zdrojem vzniku a rozvoje různých psychických problémů a následných sociálně patologických jevů. Může dojít k vážnému narušení psychosociálního vývoje a fungování všech jejích členů, zejména ale dětí. Jevů, které mohou negativně působit, je celá řada. K nejzávažnějším patří následující problémy. Ty jsou často pozorovatelné v anamnestických údajích osob s poruchami chování a problémy v sociálních vztazích.

Z hlediska penitenciárního působení je význam rodiny a blízkých jedním z určujících faktorů. Lze předpokládat, že narušené nebo zničené vztahy s blízkými se zcela určitě projeví ve způsobu chování a jednání odsouzeného. Takový jedinec se podstatně snáze identifikuje s vězeňskou subkulturou. Naopak jedinec s dobrými vztahy se snaží tento stav udržovat. Je pro něj významným motivujícím činitelem.

2 EMPIRICKÁ ČÁST

Tato část je logickým pokračováním teoretického zpracování problému. **Způsob zacházení s odsouzenými, význam hodnocení a posuzování jednotlivých zaměstnávaných odsouzených.** Z takového hodnocení vyplývá, **jakým způsobem se bude na odsouzeného působit a jaká rizika zde hrozí.** Současně je dána i efektivita v možnosti osobnostních, postojoyých a motivačních změn.

Hlediska, na která je kladen důraz, jsou zejména bezpečnostního charakteru. Dalším sledovaným hlediskem je potom úspěšnost působení na daného jedince, které je zastoupeno zejména programem zacházení s odsouzeným.

Řešená problematika se zabývá motivací odsouzených v participaci na tomto programu. Dalším posuzovaným hlediskem je udržování vnějších vztahů u zkoumaných pracovně zařazených odsouzených a jejich zájem na udržení pracovních návyků. Vnějšími vztahy je zde rozuměno zejména udržování kontaktu s rodinou, blízkými a extramurální aktivity. Pracovní činnosti v programu zacházení potom plní zejména sociálně terapeutickou funkci. Schopnost odsouzených, řešit tímto způsobem své problémy je rovněž významným sledovaným faktorem. Je významné k potlačení negativních adaptačních procesů. Dochází zde k propojení účelných aktivit odsouzeného a ke snižování tenzí. Takové propojení je žádoucí i z hlediska snižování možného vzniku mimořádných událostí.

Ve výsledku by zapojení odsouzeného mělo vést k takovým změnám v jeho chování, které umožní nejen bezproblémové zvládnutí samotného výkonu trestu, ale i umožnění vedení řádného způsobu života po jeho propuštění.

2.1 Cíl empirické části

Cílem empirické části je **zjištění a analýza úrovně motivace pracovně zařazených odsouzených.** V předchozí teoretické části je problematika rozpracována na teoretická východiska. Argumentací, na základě těchto teoretických východisek, je v empirické části dokazováním stanovených předpokladů formulován závěr ve formě ověření předpokladů průzkumu. V této části jsou interpretována data, která byla získána v období průzkumu za využití dotazníkového šetření. V analýze jsou také využity další poznatky získané zejména z dokumentace, rozhovorů a pozorování.

2.2 Předpoklady průzkumu

- 1) Lze se domnívat, že pracovní zařazení odsouzení jsou motivováni a ochotni spolupracovat v rámci programu zacházení.
- 2) Lze se domnívat, že více než 90 % pracovní zařazených udržuje vnější vztahy. Lze se domnívat, že více než 60 % již dříve pracujících má zájem na udržení pracovních návyků.

2.3 Použité průzkumné metody

Základní použitou metodou průzkumu je **dotazníkové šetření**. Dále, jako doplňkové metody, je využito **studium spisové dokumentace, rozhovoru a nestrukturované přímé pozorování**.

Pro účely dotazníkového šetření byl vytvořen vlastní dotazník. Je tvořen baterií čtyřiceti otázek, na které jsou odpovědi rozděleny do pěti škál. Řezníček (1994, s. 40) uvádí, že *kromě existujících dotazníků, používaných rutinně v příslušném zařízení, a standardizovaných dotazníků klinické povahy si sociální pracovník může připravit vlastní dotazník, který bude odpovídat jeho aktuálním potřebám. Zvyšuje se tak objektivita dat, i když spolehlivost těchto „domácích“ pomůcek je nižší než u standardních formulářů. Při přípravě těchto dotazníků je vhodné přidršet se platných metodických pravidel: ujasnění účelu otázek a typu požadovaných informací, jednoduchost a soustředěnost, únosná stručnost, malé množství otevřených otázek, stylová homogenita, logická posloupnost otázek, monotematicnost jednotlivých otázek.*

Dotazník nevyplňují přímo respondenti. Během jeho vyplňování je veden rozhovor a pozorování, které poskytuje informace o reakci odsouzeného na konkrétní dotazy. Řezníček (1994, s. 39) uvádí, že *při rozhovoru a pozorování klienta za účelem individuální diagnostiky usiluje o poznání podstaty problémů a musí tedy proniknout za clonu jeho iracionálních projevů. Získané informace objektivizuje a ověřuje a postupně z nich vytváří celkový obraz problémů klienta.*

Rozhovor. Pro nás je podle Úlehly (2007, s. 17) *přirozenou potřebou vysvětlovat si věci. Jakmile pro ně vytvoříme smysluplné vysvětlení, začínáme jim rozumět. Pracovník má sice pro svou profesi prostor, povinnosti a limity vymezené zákony, zvyklostmi, tradicí, profesní etikou atd., ale rozhovor otevírá příležitost pro nekonečné množství nových významů, a proto nikdo není schopen pracovat se vším, co se během rozhovoru vyskytne. Pracovník v záplavě informací udělá totéž, co kterýkoli člověk. Z celého množství si vybírá to, co mu*

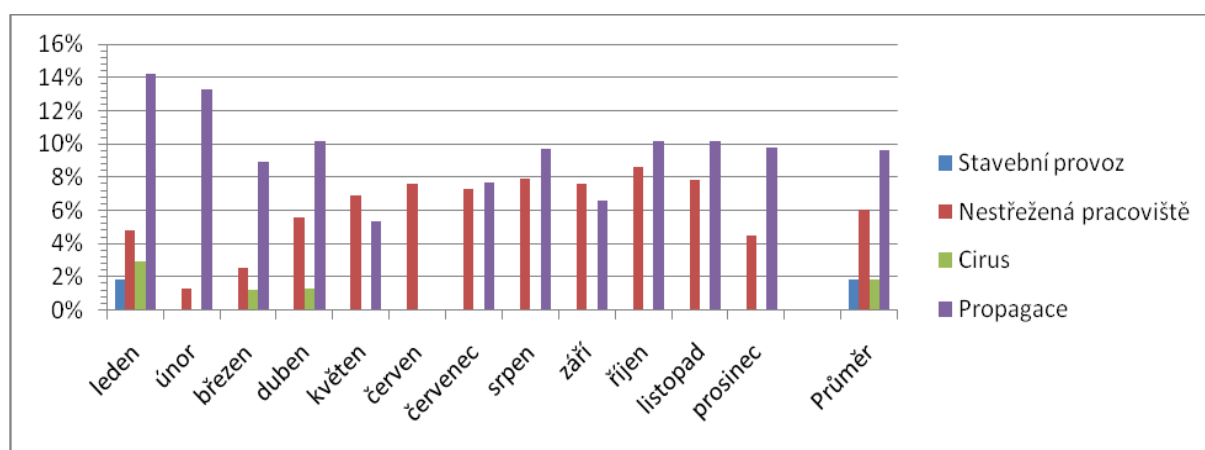
dává smysl, a tím se dál zabývá. Aby pracovník mohl vybírat účinně, potřebuje dobře rozumět tomu, co dělá, proč to dělá a k čemu je to dobré. K tomu všemu slouží příprava pracovníka: přináší smysluplná vysvětlení pro jednotlivé volby.

Spisová dokumentace obsahuje relevantní údaje o odsouzeném, které jsou vhodné pro doplnění a upřesnění již získaných údajů z dotazníkového šetření. Z našeho pohledu jsou zde významné osobnostní charakteristiky a postoje vztahující se ke konkrétní osobě.

U **nestrukturovaného pozorování** se podle Gavory (2000, s. 149) *nepoužívají předem stanovené pozorovací systémy, škály nebo jiné přesné nástroje. Určeny jsou jen konkrétní události, jevy a osoby, které se mají pozorovat. Tento způsob pozorování je velmi pružný a umožňuje přistupovat k realitě novým, nerutinním způsobem. Pomocí takového pozorování se obvykle odhalují nové, nepředpokládané anebo skryté jevy a souvislosti.*

2.4 Popis zkoumaného souboru

Zkoumaný soubor respondentů **je tvořen kombinovaným výběrem, náhodně vybraných pracovně zařazených odsouzených** z věznice Kynšperk nad Ohří. Skupina je složená **celkem ze 100 respondentů**. Všichni vybraní odsouzení jsou zařazeni, podle vnější diference, do věznice s dozorem.

Graf č. 1.: Podíl Střediska hospodářské činnosti na celkové zaměstnanosti

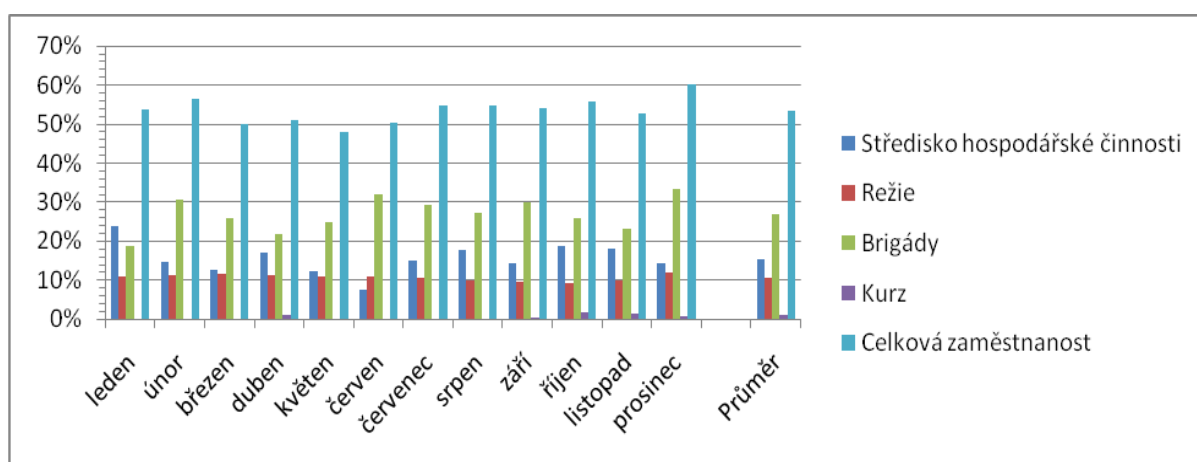
Nahodile vybraní jedinci z okruhu pracovně zařazených odsouzených. Odsouzení byli vybíráni **v průběhu roku 2010** od ledna do prosince **ze střežených i nestřežených pracovišť**. Na některá z pracovišť jsou zařazováni odsouzení s volným pohybem. Jde o specificky vybírané osoby a volný pohyb slouží k plnění pracovních povinností.

Jedná se o pracoviště vnitřní a ostatní režijní práce pro věznici, vnitřní a vnější pracoviště cizích subjektů a pracoviště provozovny Střediska hospodářské činnosti Věznice

Kynšperk nad Ohří. Provozovna je součástí Samostatného referátu zaměstnávání vězňených osob a je tímto referátem i řízena.

2.5 Výsledky průzkumu a jejich interpretace

Ve věznici Kynšperk nad Ohří má zaměstnávání odsouzených dvě formy. Zajišťování prací spojených s chodem věznice prostřednictvím vnitřní režie. Dále prostřednictvím provozovny Středicka hospodářské činnosti, které samo zaměstnává ale vytváří i podmínky pro zaměstnávání odsouzených u cizích podnikatelských subjektů. Graf č. 1.: Podíl Střediska hospodářské činnosti na celkové zaměstnanosti odsouzených v roce 2010.

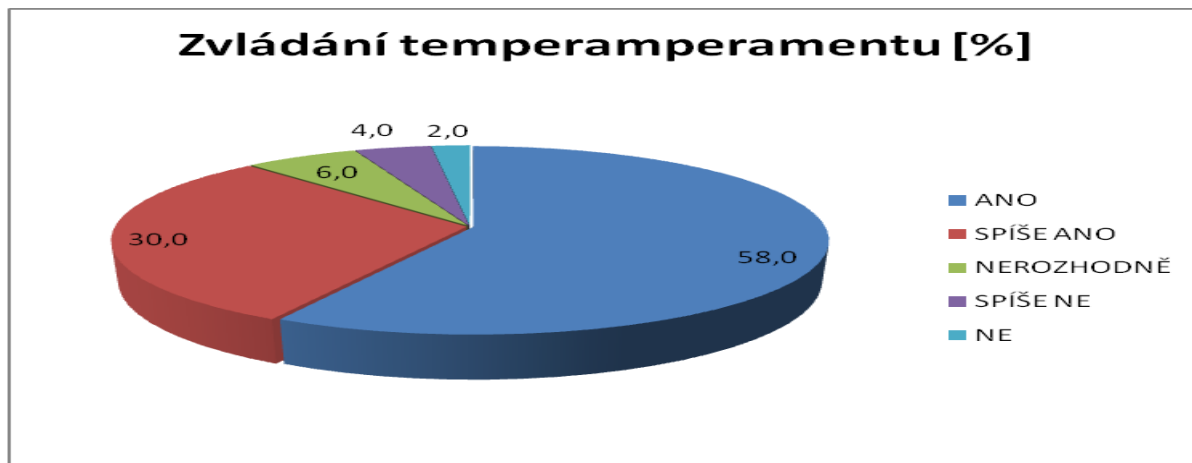
Graf č. 2.: Celková zaměstnanost ve věznici

Veškeré zaměstnávání ve věznici je realizováno pod Samostatným referátem zaměstnávání odsouzených osob. Graf č. 2.: Celková zaměstnanost ve věznici Kynšperk nad Ohří. Jsou zde uvedena jednotlivá pracoviště a jejich podíl na celkové zaměstnanosti. **Z těchto pracovišť je sestaven okruh respondentů.**

Před stanovení programu zacházení se u každého posuzovaného odsouzeného vypracuje **komplexní zpráva**. Posuzována jsou všechna významná hlediska, která jsou nezbytná pro **adaptaci odsouzeného na vězeňské prostředí a na způsobu korektivních přístupů**, při práci s tímto jedincem. Hodnocena jsou rizika a potřeby odsouzeného.

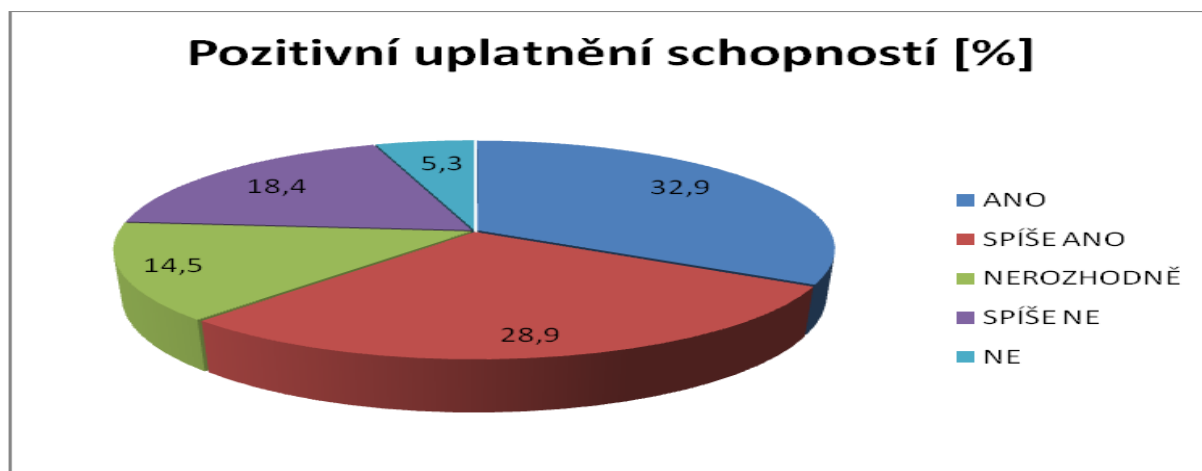
Regulací chování, uvádí Netík (1997, s. 27), *jako změnu chování jedince v žádoucím směru, navozenou adekvátním zacházením. Jen tento poslední mechanismus se jeví jako vskutku účinný a zároveň humánní.*

Osobnostní charakteristika odsouzeného, pro pracovní zařazení, je rozdílná v závislosti na typu pracoviště. Tam kde je vyžadován, ale je i bezpečnostní podmínkou, volný pohyb odsouzeného, jsou tato kritéria nejpřísnější. **Posuzovány jsou temperamentové, poznávací,**

Graf č. 3.: Zvládání temperamentu

motivační a adaptační schopnosti daného jedince. Graf č. 3.: Zvládání temperamentu nám zobrazuje, jak jedinci vybíráni na vnější nestřežená pracoviště **faktor temperamentu zvládají**. Z odpovědí takto vybraných odsouzených vyplývá zvládání temperamentových vlastností u **58 % a spíše ano u 30 % dotázaných**. Je zjevné, že zvládnutí této osobnostní

Graf č. 4.: Pozitivní uplatnění schopností

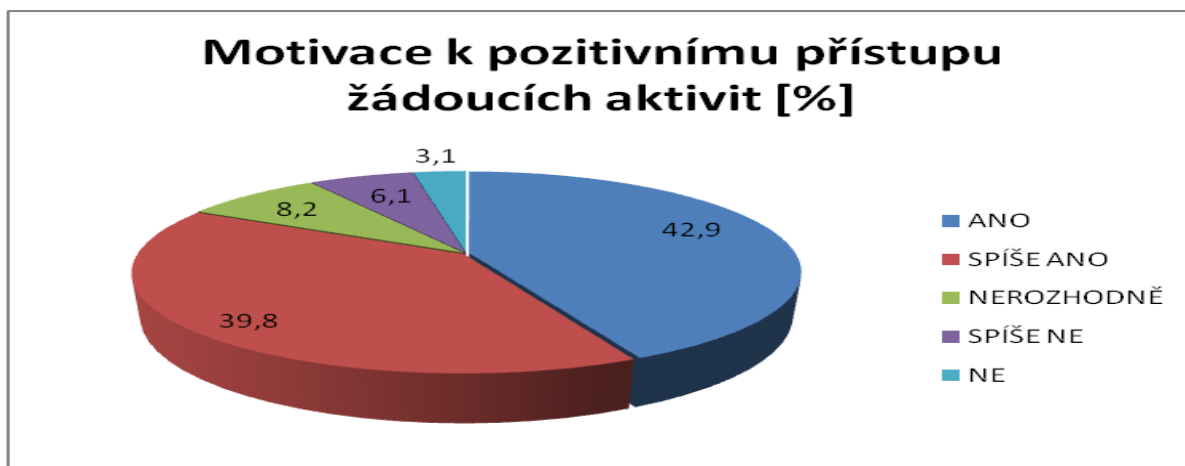
složky jim nečiní větší potíže.

Poznání jako způsob a obsah příjmu a zpracování informací. Úroveň kognitivních funkcí daného jedince spočívá zejména v rychlosti, rozsahu a přesnosti poznání v jednotlivých oblastech styku tohoto jedince s jeho vnějším a vnitřním prostředím. Je třeba mít na zřeteli to, že uplatnění je vždy dáno i konkrétními podmínkami. Vězeňské prostředí je

z tohoto pohledu specifické a pro jedince, obzvláště prvovězněné, představuje značnou zátěž. Jde tedy o využití daných schopností konkrétního jedince v takových a takto nastavených podmínkách. Současně je rozhodující v míře jeho úspěšnosti. **Úspěšnost**, se kterou je schopen **v daném směru a za daných podmínek dosahovat svých cílů**. Graf č. 4.: Pozitivní uplatnění schopností, je jeho vyjádřením. Odsouzení vybíraní na nestřežená pracoviště **vykazují vysokou míru pozitivního uplatnění svých schopností, která činí 32,9 % a spíše ano 28,9 %**. Je tedy převládající.

Netík (1997, s. 26) uvádí, že *ztráta zaměstnání, často i rozpad prokreační rodiny (ztráta partnerky, partnera a dětí), oslabení ostatních významných sociálních vazeb (úbytek či ztráta přátel) a prudké snížení životní úrovně odsouzeného po dobu výkonu trestu odnětí svobody i značná redukce aktivit a s tím spjatá frustrace zvláště sekundárních potřeb, jsou časté negativní následky uvěznění, jež mohou fatálně změnit celý další život jedince a v některých případech být i do značné míry příčinou recidivy jeho kriminálního chování*.

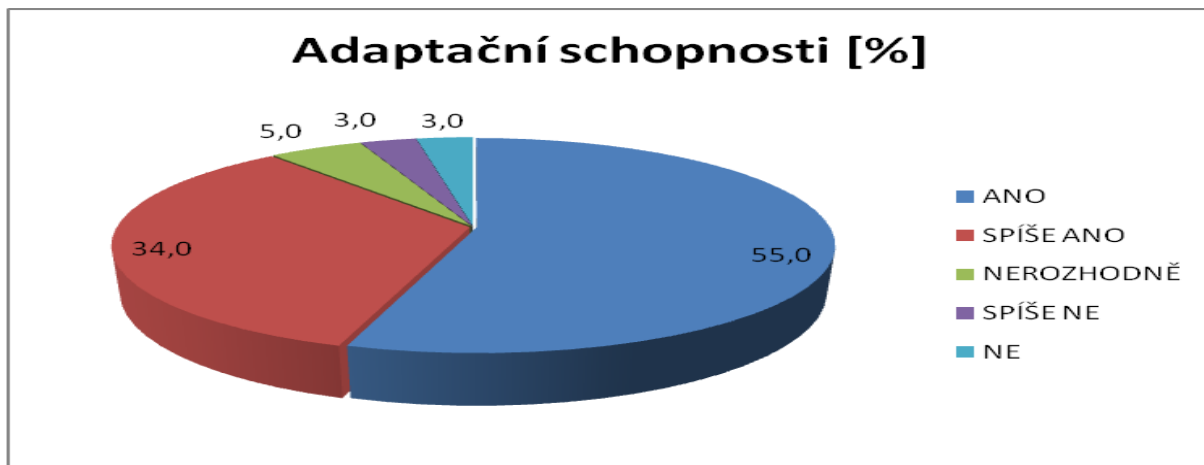
Motivace je splněním vnitřních podmínek jedince, které určují i obsah jeho konkrétních cílů. Naplněním takových podmínek je určována i intenzita, se kterou o dosažení každého z nich usiluje. Jde o sledované hledisko, které je významné pro spolupráci odsouzeného na pozitivních změnách. Je dáno schopností identifikovat vlastní potřeby a akceptovat přijatelné

Graf č. 5.: Motivace k pozitivnímu přístupu žádoucích aktivit

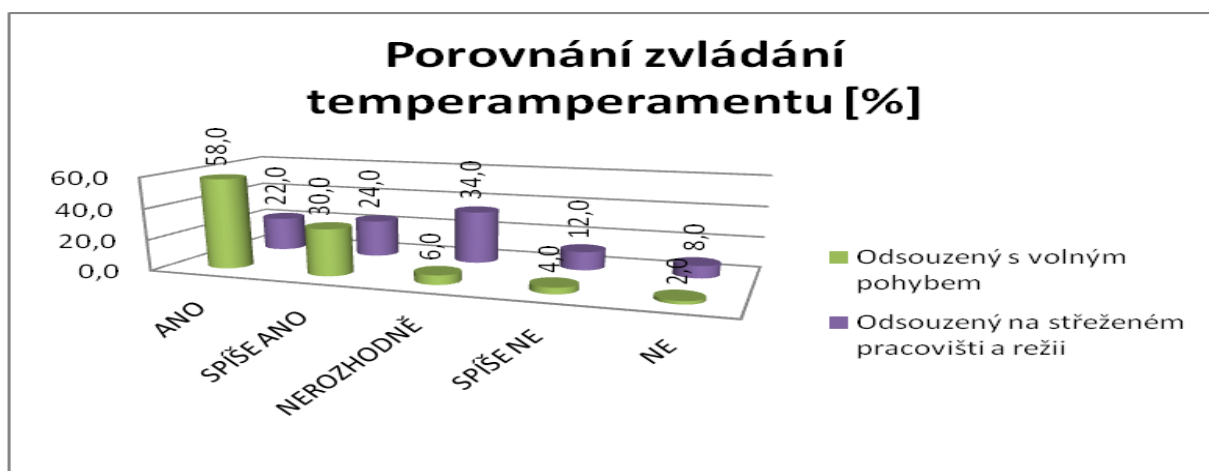
formy jejich uspokojování. Graf č. 5.: Motivace k pozitivnímu přístupu žádoucích aktivit, je jejím vyjádřením u pracujících odsouzených s volným pohybem. Z odpovědí respondentů vyplývá, že **42,9 % přistupuje zodpovědně, a tedy je motivováno, a 39,8 % je spíše motivováno k žádoucím aktivitám**. Takový obraz je zřejmý u osobnostně vyzrálých jedinců. Je zároveň předpokladem **úspěšné a efektivní práce** s takovými jedinci, kteří v procesu vlastní změny aktivně spolupracují.

Motivovaní jedinci vykazují vysokou míru pozitivního přizpůsobení. Jedná se o kvalitativně zvláštní složkou osobnostního dění, které můžeme označit jako adaptaci, nebo integraci. Jsou to takové funkce osobnosti, které v tomto procesu zprostředkují celkové sjednocení činnosti daného jedince, vzhledem k měnícím se podmínkám okolního prostředí.

Graf č. 6.: Adaptační schopnosti

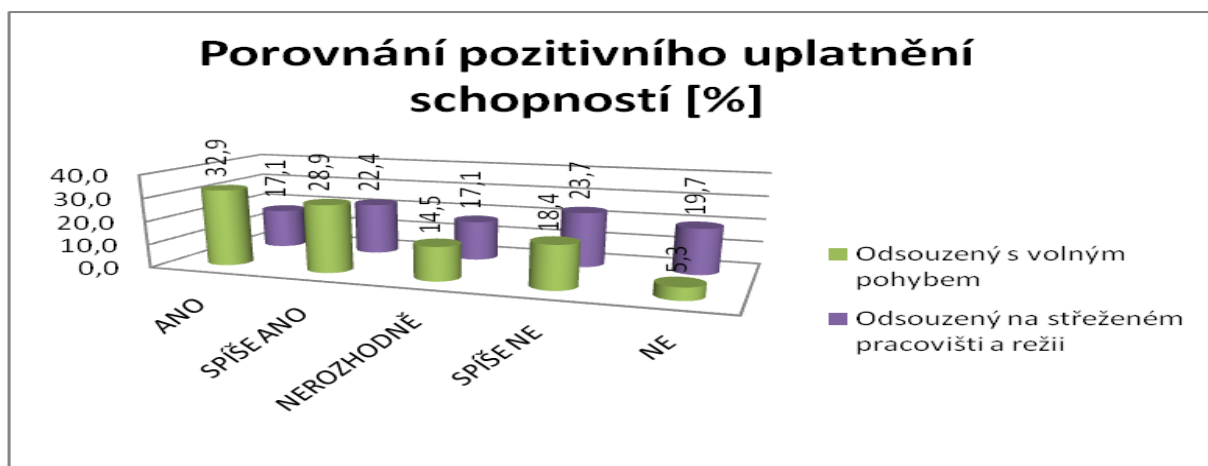
Odsouzený tedy přizpůsobuje své temperamentové, poznávací a motivační vlastnosti. **Adaptační struktury a funkce vyžadují i kvalitativně úroveň duševní regulace.** Graf č. 6.: Adaptační schopnosti pracovně zařazených odsouzených jsou kvantifikovány **souhlasně z 55 %, a spíše ano z 34 %**. Jde o vysokou míru.

Graf č. 7.: Porovnání zvládnutí temperamentu

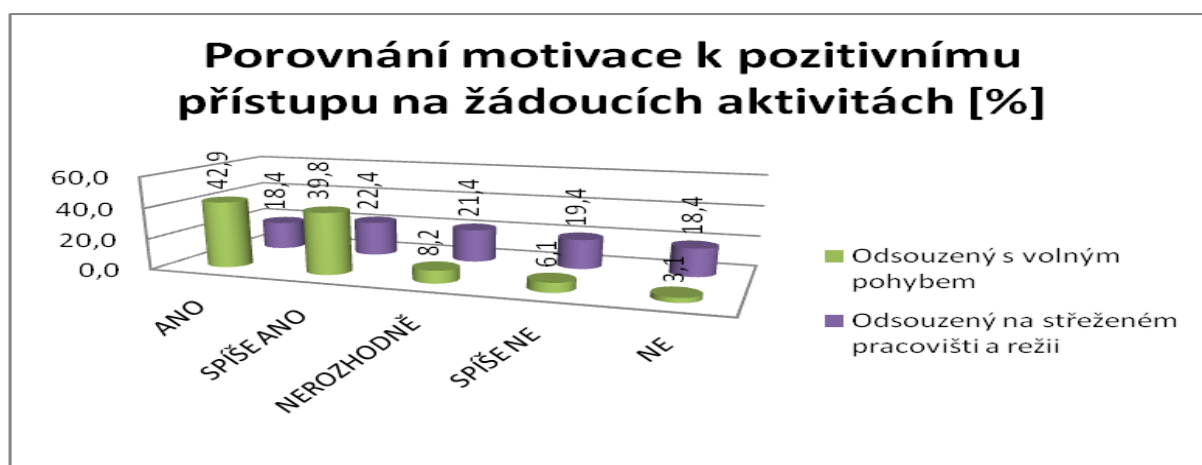
Porovnání skupin odsouzených, jež mají volný pohyb a jsou zařazováni na vnější nestřežená pracoviště s odsouzenými na střežených pracovištích a vnitřní režii získáme pohled na odlišný přístup. Osobnostní charakteristiky, které byly zmíněny, jsou u těchto dvou skupin odlišné. Graf č. 7.: **Porovnání zvládnutí temperamentu vykazuje rozdíl 36 %, a spíše ano 6 %**. Z tohoto grafu vyplývá způsob zvládnutí temperamentu u těchto dvou skupin.

Není v zájmu, ani možnostech věznice, najít uplatnění schopností a pracovních schopností pro každého. Proto jsou využívány zejména pomocné práce. Jsou dosažitelnější z hlediska objemu počtu uplatněných pracovních sil. Nejsou kladeny kvalifikační předpoklady pro její výkon.

Graf č. 8.: Porovnání pozitivního uplatnění schopností

Nežádoucí začlenění do vězeňského prostředí je podle Netíka (1997, s. 28) *adaptací s přijetím subkulturních norem a pravidel, značně odlišných od obecně platných, dále osvojení si nových, z hlediska „přežití“ výhodnějších vzorců chování a postupné vyhasínání adaptivního chování potřebného k životu mimo vězení. Takto jedinec adaptovaný na tradiční výkon trestu odnětí svobody má po delším uvěznění horší individuální kriminální prognózu, tzn. vyšší pravděpodobnost recidivy kriminálního chování.*

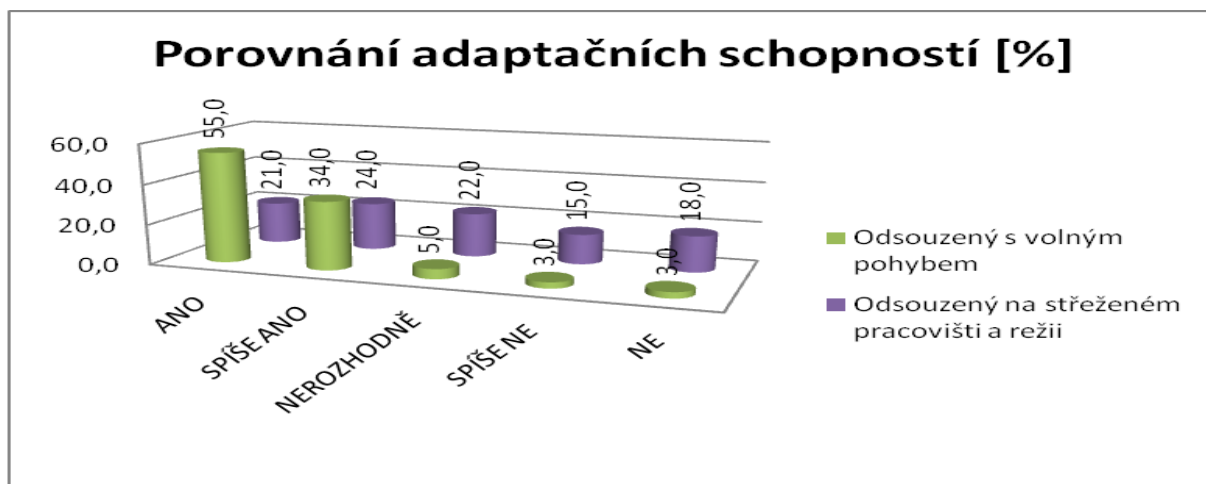

Graf č. 9.: Porovnání motivace k pozitivnímu přístupu na žádoucích aktivitách

Graf č. 8.: **Porovnání pozitivního uplatnění schopností** je znázorněním změny v rozložení vnímání mezi uvedenými skupinami odsouzených. V takto nastavených

podmínkách pracovního zařazení je opět **zřetelný rozdíl mezi porovnávanými skupinami, který činí 15,8 % a spíše ano 6,5 %**. Z grafu je rovněž patrné rovnoměrnější rozložení ve všech škálách, průměr 3,065 u skupiny odsouzených na střežených pracovištích a režii. Graf č. 9.: **Porovnání motivace k pozitivnímu přístupu na žádoucích aktivitách** srovnává opět odsouzené na pracovištích s volným pohybem, kde činí 42,9 %, s rozdílem 24,5 %, motivovaných, a 39,8 %, s rozdílem 17,4 %, spíše motivovaných. V tomto srovnání s ostatními pracovišti, kde průměr činí 2,97, je patrné vzájemné rozložení v přístupu odsouzených.

Trest odnětí svobody je podle Netíka (1997, s. 28) *ve své tradiční podobě fakticky trestem odnětí svobodného pohybu a příležitostí k uspokojování řady i primárních, tj. biologických potřeb. Izolace jedince ve specifických podmínkách, které se výrazně odlišují od reálného života mimo vězení, je sama o sobě relativně vážnou překážkou reintegrace odsouzeného do společnosti. Úspěšné „přežití“ tradičního výkonu trestu odnětí svobody vyžaduje adaptaci na život vězeňské subkultury. Schopnost přizpůsobit se daným pracovním podmínkám a obecně celkového přizpůsobení se, v závislosti na změnách zejména vnějšího prostředí, je u mnoha jedinců problematické. Stejně problematický je i adaptační proces odsouzeného na penitenciární prostředí. Jeho pozitivní průběh je spojen právě se sledovanou motivací a změnou některých postojů.*

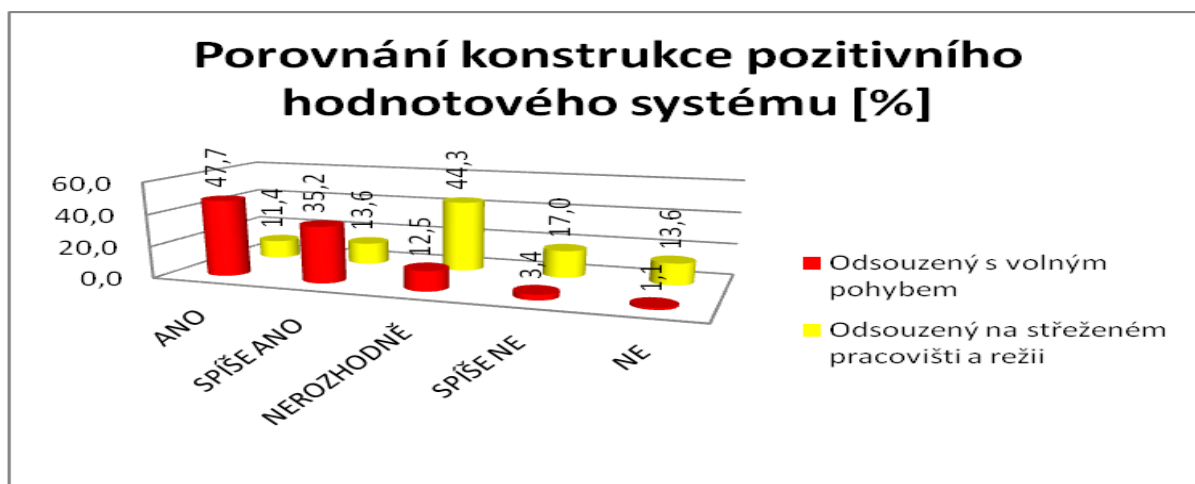

Graf č. 10.: Porovnání adaptačních schopností

Graf č. 10.: Porovnání adaptačních schopností tuto změnu mezi skupinami odsouzených charakterizuje. **Ve skupině pracovním zařazených odsouzených s volným pohybem vykazuje žádoucí adaptační proces 42,9 % a spíše vykazuje 39,8 %. Rozdíly těchto dvou škál mezi skupinami jsou 24,5 % a 17,4 %**. Ve skupině bez volného pohybu je potom

průměr 2,85. Jde opět o poměrně **rovnoměrné rozložení**. Spolu s touto změnou adaptačních schopností vyvstává i změna bezpečnostních rizik na jednotlivých typech pracovišť, kam jsou tito odsouzení zařazováni. U **všech čtyř předchozích srovnání, je patrná absolutní progradace v pozitivních přístupech u pracovně zařazených odsouzených s volným pohybem a přibližně rovnoměrném rozložení pozitivních přístupů u ostatních odsouzených.** Ze srovnávacích grafů je dále patrný relativní nárůst nesouhlasného přístupu ostatních odsouzených ve sledovaných skupinách.

Prakticky každý jedinec má vytvořen zcela konkrétní systém hodnot. Je zřejmé, že chování odsouzeného je závislé na konstrukci hodnotového systému. Je přímo spojeno s motivací, protože **cíle konání jednotlivce jsou motivovány uspokojováním jeho vlastních potřeb.** Potřeby jedince potom jejich hodnotou, nebo spíše percepcí této hodnoty, na základě které vzniká konstrukt hodnotového systému. Tím je nejen určen rámec chování, ze kterého si daný jedinec vybírá, ale také značně ovlivňuje jeho pocity. Míra hodnoty je reprezentována intenzitou potřeby a neodkladnosti takovou hodnotu získat. Pro nás jsou pro posouzení významné i takové momenty, kdy jedinec ze zřejmých důvodů tyto potřeby uspokojovat

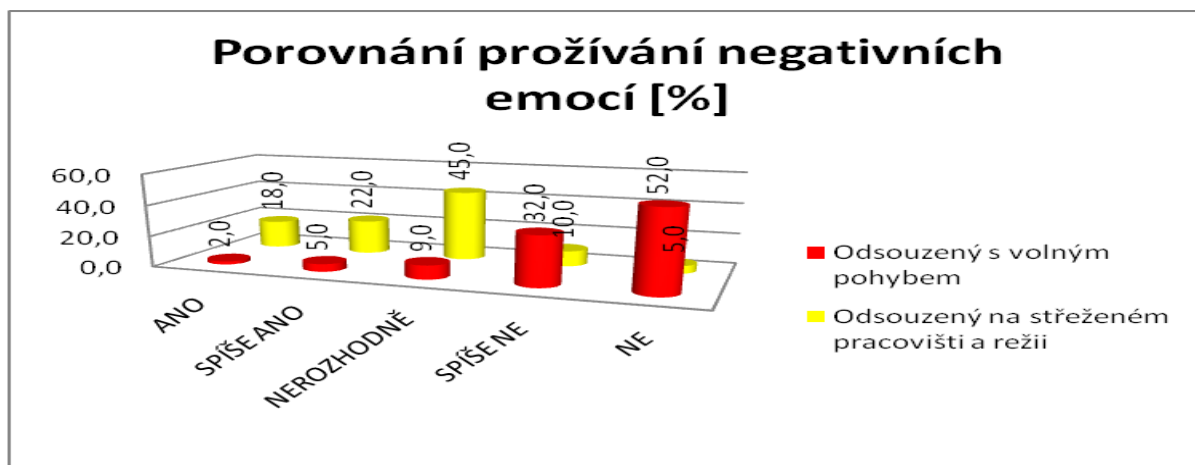
Graf č. 11.: Porovnání konstrukce pozitivního hodnotového systému

nemůže a je frustrován. Graf č. 11.: **Porovnání konstrukce pozitivního hodnotového systému** u sledovaných skupin udává **pozitivní hodnoty u 47,7 % a spíše pozitivní u 35,2 %.** Rozdíl těchto škál je **36,3 % a 21,6 %.** Z tohoto srovnání je patrná progradace a ztotožnění s pozitivními hodnotami ve skupině odsouzených s volným pohybem. Porovnávaná skupina ostatních pracovně zařazených odsouzených má rovněž své hodnotové systémy, ale rozdíl je v jejich vnímání, kde **převažuje nerozhodnost v jejich porovnání s hodnotami obecnými.**

Netík (1997, s. 27) uvádí, že *hodnoty prakticky označují cíle motivovaného chování.*

Ty cíle, které jedinec ve svém životě preferuje.

V případě, kdy je základem uvažování jedince chybný hodnotový systém, bude prožívat takové negativní emoce, které budou blokovat jeho soucit. Graf č. 12.: **Porovnání prožívání**

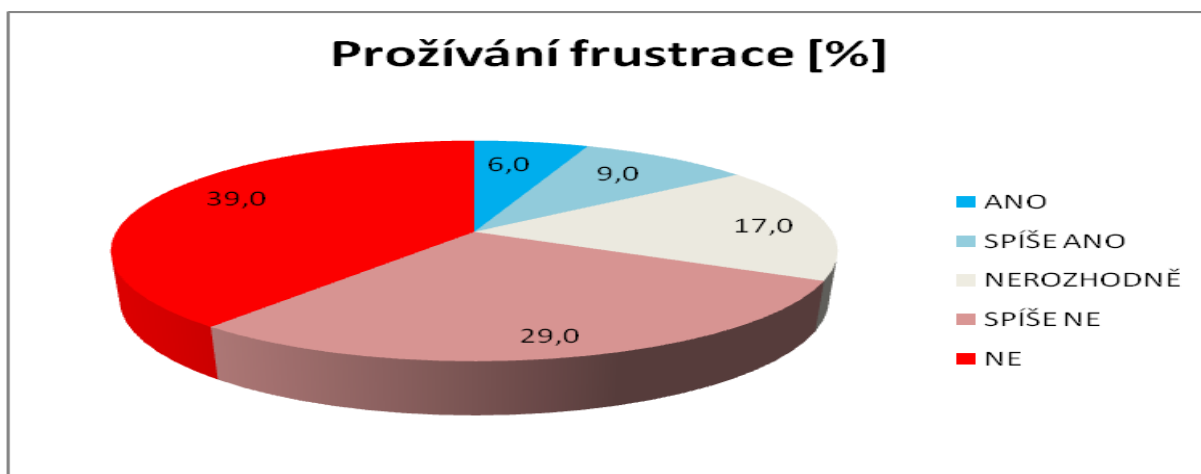

Graf č. 12.: Porovnání prožívání negativních emocí

negativních emocí u odsouzených s volným pohybem je **potlačeno u 52 %** a **spíše potlačeno u 32 %**. **Rozdíl mezi sledovanými škálami a skupinami je 47 % a 22 %**. Potlačením není míněno neprožívání, neboť s negativními emocemi se setkává a tedy i prožívá každý. Potlačením jsou míněny **vyrovnávací mechanismy, kterými daný jedinec opětovně nabývá své rovnováhy**. Pokud jedinec není schopen vyrovnání, jsou patrné změny v jeho chování a lze předpokládat sklony ke egocentrismu, agresivitě až hostilitě. Jsou předpokladem bezpečnostních rizik a negativních adaptačních procesů do vězeňské subkultury.

Podle Netíka (1997, s. 28) je *projevem identifikace s kriminální subkulturou. Prizonizace je proces, který podstatně snižuje až anuluje pravděpodobnost reintegrace odsouzeného do společnosti po propuštění z výkonu trestu.*

Mezi další negativní faktory řadíme frustraci. Pokud se jedinec na své cestě k cíli setká s překážkou, skutečnou nebo domnělou, prožívá frustraci. **V penitenciárním prostředí je odsouzenému bráněno v uspokojování některých jeho potřeb**, které byly pro něj před uvězněním běžné a vyplývaly ze způsobu jeho života. Četnost frustrací je spojena frustrační tolerancí, tedy jak velká překážka je pro daného jedince již nepřekonatelná. **Frustrační tolerance** je individuální a závislá na volných vlastnostech. Intenzita frustračního prožitku je potom spojena s hodnotovým systémem jedince. Tedy jak velkou hodnotu pro něj nedosažený cíl představuje a jak moc a naléhavě potřebu uspokojení vnímá. **Dlouhodobé neuspokojení takových potřeb potom vede k deprivaci**. V případě, že cíle nelze dosáhnout, potom bývá obvyklou reakcí vina, sebeponižování a vlastní snížené hodnocení. Takto frustrovaný jedinec si nevěří a je pro něj problematické vše, co je spojeno s nutností zdolávání obtíží. Je ochoten upustit od dosažení cíle, aniž by se o to pokusil. Větší význam pro takového jedince má, vyhnout se pocitu opětovného zklamání, které by mu působilo opětovné nezdolání překážky. **Může mít v krajním případě sklony k automutilaci nebo suicidiálnímu jednání**. Dá se předpokládat, že se za určitých okolností může stát i obětí trestného činu. Jiným

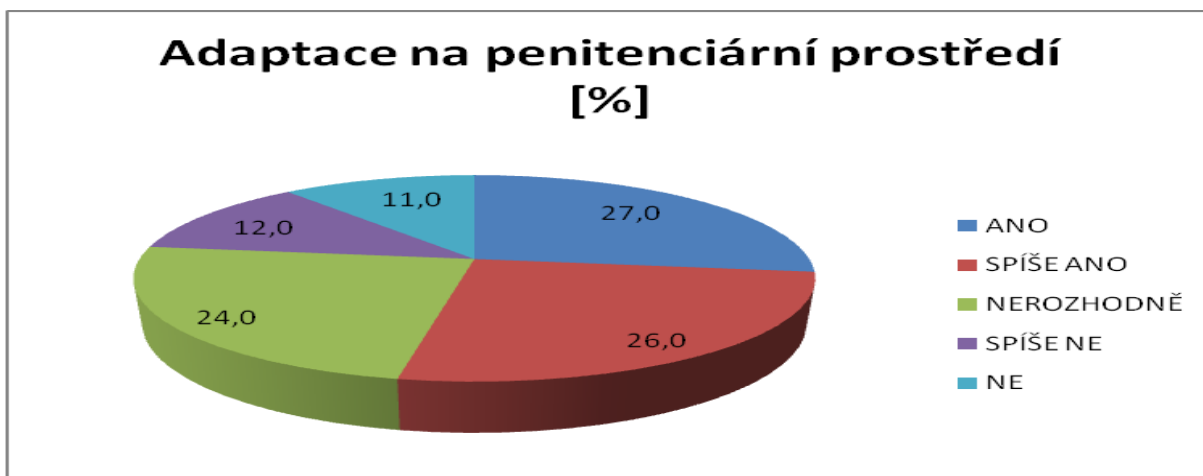

Graf č. 13.: Prožívání frustrace

mechanismem frustračního vyrovnání je pokud daný jedinec předpokládá, že cestu k cíli mu zablokovaly vnější okolnosti, pak je typickou reakcí zloba. Takto frustrovaný jedinec je opět bezpečnostním rizikem, protože ze svého neúspěchu neviní sám sebe, ale využívá projektivních obranných mechanismů. **Pracovní aktivity jsou v tomto směru vhodné, jako terapeutické působení**, pro zmírňování tenzí a zvyšování frustrační odolnosti. Graf č. 13.: Prožívání frustrace uvádí **prožívání frustrace pracovním zařazeným odsouzeným s volným pohybem**, kde se vyjádřilo **39 % ne a 29 % spíše ne**. Tímto je vyjádřena **přítomnost mechanismů**, které umožňují zmíněným odsouzeným **zpracovat stres a vyrovnat se s ním**.

Pracovní aktivity se spolupodílejí na procesu pozitivního vyrovnání a snižování tenzí. Opačným přístupem jsou potom úniky a agrese. Z hlediska podpory procesu vyrovnávání s frustrací a odbourání agrese jsou **pracovní aktivity a zaměstnávání odsouzených** významné. Lze uvést, že **zlepšují celkového klima ve vztazích osob ve výkonu trestu** a tím se **předchází vzniku mimořádných událostí**.

Ukázka případu, kde je minimální možnost v pozitivním působení na odsouzeného. Pan R. je odsouzený 32letý muž. Neuznává autority, konfliktní typ. Navazování kontaktů bezproblémové, někdy účelové. Nyní je rozvedený, má dvě děti, které nejsou svěřeny do jeho péče. O veřejný život se nezajímá. Bez náboženského vyznání. Je vyučen v učebním oboru zámečnick, tuto činnost však soustavně nikdy nevykonával. Před nástupem výkonu trestu odnětí svobody zaměstnání neměl, na Úřadu práce zaregistrován nebyl, zaměstnání nevyhledával, z posledního zaměstnání propuštěn za hrubé porušení pracovní kázně. Ve výkonu trestu byl poprvé ve svých 18 letech. V minulosti byl již jednou uvězněn. Jeho trestná činnost představuje krádeže, loupežná přepadení omezování osobní svobody ublížení na zdraví. Svou trestnou činnost popírá. Zdůvodňuje ji tím, že se stal sám její obětí. Dovede přesně popsat, jak se ostatní podíleli na trestné činnosti, která je mu kladena za vinu. Při popisu chování oběti loupežného přepadení uvádí její vlastní zavinění a zásadní podíl oběti. Oběť pana R. vyprovokovala a on ji za to jen oloupil. Klient nespolupracuje, program zacházení přijímá, ale jednotlivé aktivity neplní. Výjimku tvoří jen volnočasové aktivity, které naplňuje. Práci odmítá s tvrzením „trest jsem už dostal, tak proč mne chcete trestat znovu“.

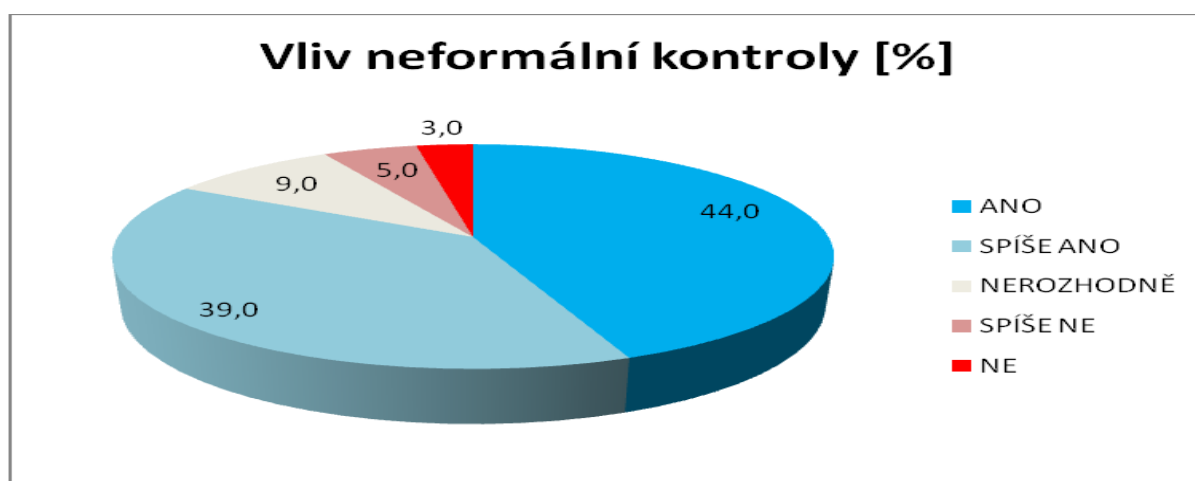
Graf č. 14.: Adaptace na penitenciární prostředí

Jedinci s poruchami osobnosti jsou podle Češkové (2006, s. 255) *prezentováni extrémně vystupňovanými povahovými a charakterovými rysy, které vedou k poruchám sociální*

adaptace. Maladaptivní postoje a chování se projevují v široké oblasti osobních a sociálních situací, vedou k pocitům osobní nepohody a mají negativní vliv na pracovní a společenské fungování (trpí okolí nebo postižený). I když se jedná o trvalou povahovou odchylku od normy, podléhá porucha osobnosti určité dynamice. Počátky lze vystopovat v dětství, některé projevy se stárnutím zmírňují - agresivita, disociální projevy, některé zvyrazňují - paranoidita, deprese, dekompenzace.

U **odsouzených**, jejichž způsob života byl **asociální**, je **typický egocentrismus**. **Adaptace** na penitenciární prostředí je **specifická sklonem k prizonizaci**. Jednání takových osob je čistě účelové. Projevují se u nich silné tendence v nerespektování pravidel a pocit vlastního upřednostnění před zájmy jiných. Obecné a platné normy bagatelizují, problémy si nepřipouštějí, odpovědnost projektují do svého okolí, nepocitují vinu. Způsob přijímání odpovědnosti a viny za spáchané protiprávní jednání je potom jedním z rozhodujících faktorů pro efektivitu práce, která spočívá v korektivním přístupu za pomoci aktivit zaměřených na defektní stránky osobnosti. Graf č. 14.: Adaptace na penitenciární prostředí **pracovně zařazených odsouzených**. Podstatně **odlišný** je potom i **způsob adaptace** takových jedinců na prostředí ve věznici, který je spojen nejen s **přijetím trestu**, ale i se snahou jeho **bezproblémového odpykání**. Kdy **27 %** uvádí **ano**, a **26 %** **spíše ano**. Jde opět o nadpoloviční většinu.

Dalším pozitivním vlivem na efektivitu spolupráce odsouzeného v jeho žádaných

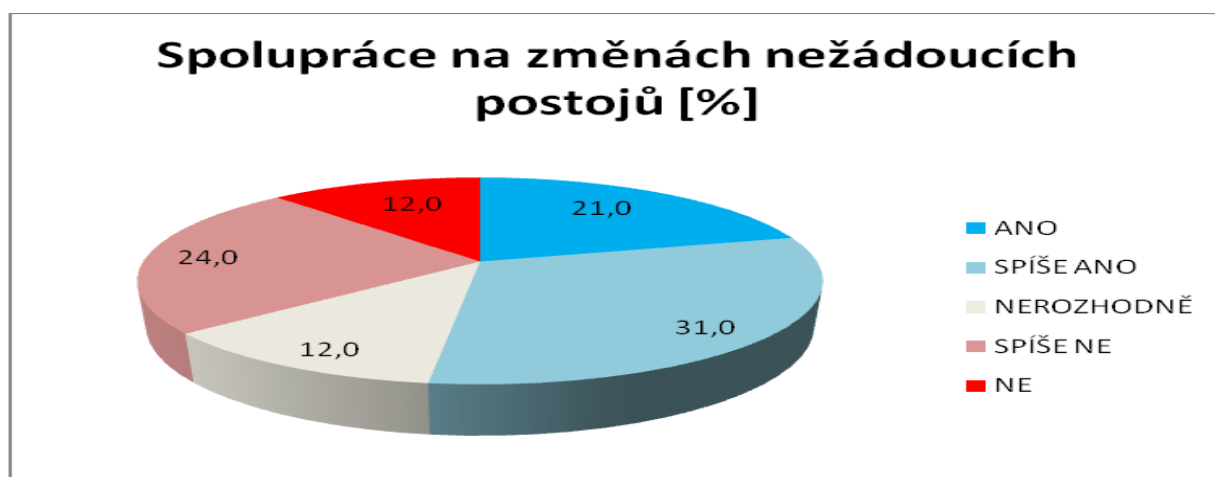

Graf č. 15.: Vliv neformální kontroly

změnách je **vliv neformální kontroly**. Graf č. 15.: Vliv neformální kontroly je zároveň **kvantifikací potřeby na udržení dobrých vztahů s rodinou a blízkými**. U **pracujících s volným pohybem** je tento vliv kontroly patrný u **44 %** dotázaných a **spíše ovlivňující**

u 39 %. Z penitenciárního prostředí, **odsouzenými někdy nadhodnocován**, neztrácí na důležitosti tento **významný motivační prvek spolupráce**. Pokud jedinci na udržení těchto sociálních vazeb a citových vztahů záleží, je pravděpodobné, že se zdrží dalšího protiprávního jednání. Je nutno dodat, že **pokud u odsouzeného takové vazby nejsou, nebo došlo k jejich rozpadu, tak participace odsouzeného na procesu pozitivních změn je minimální až mizivá.**

Ke změně nežádoucích postojů jedince je nezbytná spolupráce. **Změna nežádoucích postojů je zejména časově náročná**, neboť jedinec své postoje vytváří postupně, na základě vlastních nebo získaných zkušeností. Jde o **schopnost reagovat určitým konkrétním způsobem na určité motivační podněty**. Povaha reakce závisí na míře motivačně závažné zkušenosti, kterou jedinec ve spojení s daným předmětem získal. **Změna postojů je složitým procesem zahrnujícím pochopení a manipulaci s proměnnými v komunikačním procesu, struktuře postoje a možnosti jeho změny.** Graf č. 16.: Spolupráce na změnách nežádoucích postojů kvantifikuje přístup pracovně zařazených odsouzených, kde pozitivně přistupuje 21 % odsouzených a spíše pozitivně 31 %.

Graf č. 16.: Spolupráce na změnách nežádoucích postojů

Případ odsouzeného s dobrými předpoklady efektivnosti korektivního působení. Pan J. je odsouzený 28letý muž. Je ženatý, má dvě děti. Během bezproblémového průběhu výkonu trestu ho rodina navštěvuje pravidelně. Korespondence využívá. Pracoval jako zásobovač elektrotechnických součástek. Dopustil se podvodu se společníkem, který byl i iniciátorem spáchaného protiprávního jednání. Svoji vinu přiznává. Říká „své nynější problémy jsem si způsobil sám a vzniklou škodu splácím, že jsem tím ublížil i svým blízkým mne mrzí nejvíce“. Po propuštění se vrátí ke své rodině, která na něj čeká. Po propuštění z výkonu trestu má přislíbeno nové zaměstnání. Pevně věří, že šlo o **epizodní selhání**.

Zkoumaná skupina respondentů je tvořena náhodně vybranými pracovně zařazenými odsouzenými ve Věznici Kynšperk nad Ohří. Podle vnější diferenciacce jde o věznicí s dozorem. Pracovní aktivity jsou velmi důležitou složkou programu zacházení. Těmito aktivitami není rozuměno jen vykonávání samotného zaměstnávání, ale i práce a činnosti důležité k zajištění běžného provozu věznice. Tyto složky patří mezi nejvýznamnější z hlediska kvantitativních ukazatelů. Ve věznici se zabývá vytvářením pracovních míst **Samostatný referát zaměstnávání vězňených osob**. Pod tento referát spadá a je jím i řízena provozovna **Střediska hospodářské činnosti**. Pracoviště odsouzených jsou rozdělena na **vnitřní a ostatní režii, vnitřní a vnější pracoviště cizích subjektů a pracoviště provozovny střediska hospodářské činnosti**.

Podle Hály (2005, s. 123) by měl *program zacházení obsahovat časově rozvržený sled vhodných činností (aktivit odsouzeného i konání vězeňských pracovníků) sledujících dosažení žádoucích cílů, tj. pozitivních změn v chování a osobnosti odsouzeného. Neortodoxně pojaté programování by mělo být realizováno minimálně v následujících oblastech:*

- **práce,**
- **vzdělávání** (profesní i všeobecné),
- **aktivity ve „volném čase“,**
- **poradenství (doprovod), terapie.**

Graf č. 17.: Zapojení do aktivit programu zacházení u pracovně zařazených

Graf č. 17.: Zapojení do aktivit programu zacházení

odsouzených. Práce je u odsouzených jednou z nejvýznamnějších aktivit.

Další výchovnou aktivitou v rámci programu zacházení je vzdělávání. Pracovně zařazení odsouzení ze sledovaného vzorku **plní vzdělávací aktivity z 82 %**. Ve věznici Kynšperk nad Ohří je realizována individuálním **sebevzděláváním, výuka cizích jazyků,**

studium zákonných norem, prostřednictvím literatury ve vězeňské knihovně, nebo organizovaně, pod vedením odborných pracovníků z personálu věznice, nebo externích pracovníků. Mezi úspěšné kurzy patří **základy práce na počítači, kuchař, číšník, údržbář, lakýrník a natěrač, zedník, křovinořez, benzínová sekačka, a základní kurz pro práci s přenosnou řetězovou motorovou pilou**. Je podporován specifický osobní rozvoj odsouzených s cílem zlepšit uplatnění po propuštění z výkonu testu.

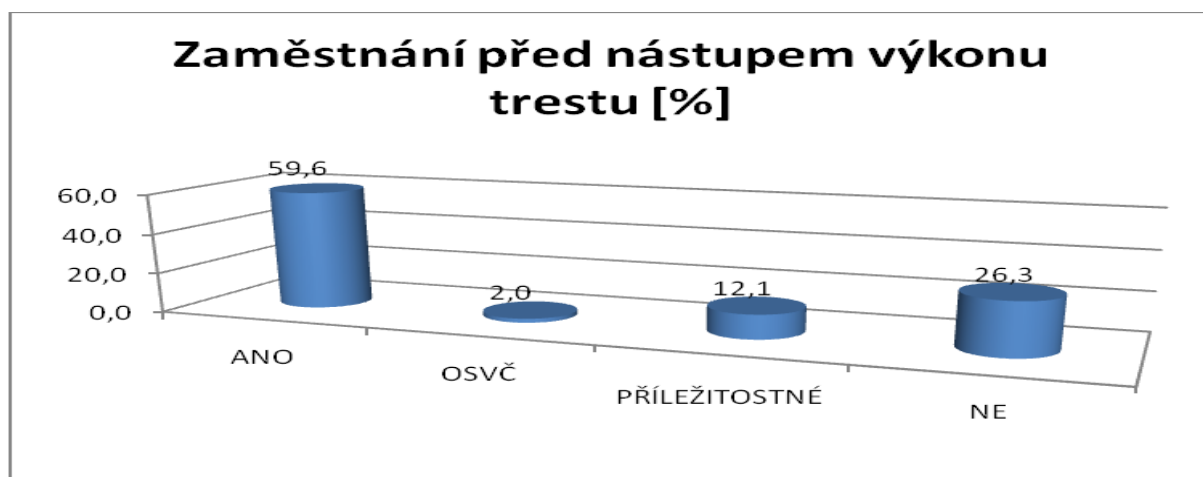
Speciálně výchovnou aktivitou v rámci programu zacházení je individuální, skupinové speciálně pedagogické a psychologické působení na odsouzené. Sociální poradenství, trénink zvládání agresivity a jiné terapie, jsou hlavním zaměřením aktivit. Uplatnění nacházejí mimo jiné i v bezdrogové zóně. Tyto činnosti jsou vedeny kompetentními pracovníky. Pracovně zařazení odsouzení **plní speciálně výchovné aktivity z 96 %**. Cílem je podpora a rozvoj mravních, morálních i jiných dovedností potřebných k nedelikventnímu způsobu života po propuštění z výkonu trestu. Další složkou jsou pracovní terapie, které vedou specialisté vězeňské služby. Význam pracovních aktivit je v získávání dovedností, udržení nebo získání pracovních návyků, vhodné prostředí pro uplatnění výchovných prostředků. **Pracovní činnosti jsou vhodnou sociální terapií ke snižování tenzí, a tím i agresivity**. Je vhodným prostředkem pro snížení rizika vzniku mimořádných událostí. Je to bezesporu nejlepší **průprava odsouzeného pro jeho reintegraci po propuštění z výkonu trestu**. U jedince vybaveného pracovními návyky a dovednostmi se podstatnou mírou **snižuje riziko pozdější delikvence**.

Zájmové volnočasové aktivity patří mezi nejvyužívanější. Ve věznici jsou kroužky **akvaristický, šachový, keramický, výtvarný, základy vaření a zahradnický**. Odsouzení mohou využívat ke **zvýšení vlastní samoobslužnosti** a přípravě pokrmů, v rámci těchto aktivit, kuchyňky umístěné na jednotlivých oddílech. Mohou si sami **prát a žehlit prádlo**. Ve spolupráci s pedagogy volného času jsou pravidelně pořádány **sportovní soutěže ve stolním tenise, nohejbalu a malé kopané**. Svou tělesnou zdatnost si odsouzení udržují v **posilovnách**, které jsou umístěny na jednotlivých ubytovnách. Dovolují-li to klimatické podmínky, využívají odsouzení i **venkovní posilovny** umístěné na vycházkových dvorech. Pod dozorem speciálního pedagoga je vydáván **vězeňský časopis „Kynšperský katráček“**. **Pracovně zařazení odsouzení naplňují zájmové aktivity z 98 %**. Jsou účelným a smysluplným využitím volného času. Cílem volnočasových aktivit je podpora zaměřená na dosažení změn v motivaci, získávání dovedností, znalostí a způsobu, jak odbourávat agresivitu a tenze. Nabízí jinou cestu v upřednostnění zájmových činností, před bezúčelným

nebo patologickým chováním delikventních skupin.

Aktivity, zaměřené na vytváření nebo udržení vnějších vztahů jsou dalším významným faktorem v procesu změny. **Pracovně zařazení odsouzených je naplňuje z 88 %.** Odsouzený je k udržování dobrých vztahů s rodinou a blízkými podporován a zároveň je tato potřeba využita, jako vhodný **motivační činitel**. Během výkonu trestu jsou odsouzení **na svých blízkých citově závislí**. **Porušením nebo zpřetrháním takových vazeb může dojít k odklonu, a pozitivní vazby se upřou na vztahy s delikventní subkulturou.** U takto demotivovaných jedinců značně **stoupají rizika bezpečnostní, sebepoškození, patologické adaptace na vězeňskou subkulturu**. Výhodnost podpory vnějších vztahů je jednoznačná i po propuštění odsouzeného z výkonu trestu, vrací se do známého prostředí. Důležité na tomto prostředí je **přijetí, pomoc a podpora, s možností vedení řádného způsobu života**. Svou roli zde ale mají i jiné faktory. Jsou jimi například termíny konání návštěv. Pokud jsou návštěvy v pracovních dnech, tak je pro některé návštěvníky problematické jejich uvolňování, nebo vybírání řádné dovolené na den konání návštěv. Jiným faktorem je vzdálenost, kterou musí návštěvníci urazit. Dalším faktorem je finanční náročnost realizace návštěvy. **Odsouzení by návštěvu chtěli, ale z objektivních důvodů o ni někdy nezažádají.**

Posouzení toho, zda u osoby ve výkonu trestu přetrvávají **pracovní návyky**, je významným faktorem pro správné zařazení a další působení na takového jedince. S pracovním zařazováním je ve vhodných případech spojen i volný pohyb odsouzeného, který je nutný k plnění jeho pracovních úkolů. Volný pohyb může udělit pouze ředitel věznice na

Graf č. 18.: Zaměstnání před nástupem výkonu trestu

návrh zařazovací komise. **Působení je zaměřeno právě na podporu a udržení těchto návyků po dobu jeho uvěznění, jako jednoho z vytvářených předpokladů opětovné reintegrace do společnosti po propuštění.** Graf č. 18.: Zaměstnání před nástupem výkonu

trestu udává, kolik pracovně zařazených odsouzených již mělo pracovní návyky. Celkem **59,6 % pracovně zařazených odsouzených bylo před nástupem v pracovním poměru**. Do celkového počtu lze zahrnout i osoby, které vyvíjely podnikatelskou činnost, jako **osoby samostatně výdělečně činné, a reprezentují 2 %** ze sledovaného vzorku. Celkově je tedy ve sledovaném vzorku respondentů **61,6 % odsouzených přicházejících s pracovními návyky**. Graf č. 19.: Zájem o zařazení na pracoviště nám kvantifikuje zájem této skupiny (61,6 %) na **udržení pracovních návyků, tedy i aktivní zájem o pracovní zařazení**. Zájem má celkem **72 % odsouzených**. Tento zájem je kvalifikovaný a odsouzení vědí, že věznice má omezené možnosti v nabídce zaměstnávání.

Příležitostně zaměstnaní jsou tvořeni jedinci zpravidla zaregistrovanými na **Úřadech práce, nebo sezónními zaměstnanci**. Představují **12,1 %** a stejně jako u poslední skupiny ve výši **26,3 %** se dá předpokládat **velmi nízký stupeň pracovních návyků, nebo jeho úplná absence**. Do této skupiny patří i osoby, které se práci zcela záměrně vyhýbají.

Graf č. 19.: Zájem o zařazení na pracoviště

2.6 Ověření předpokladů průzkumu

1.předpolad: Lze se domnívat, že pracovně zařazení odsouzení jsou motivováni a ochotni spolupracovat v rámci programu zacházení.

Vypracování programu zacházení na základě komplexní zprávy se týká prakticky všech odsouzených. Výjimkou jsou pouze ti odsouzení, kterým zbývá do výstupu méně než tři měsíce. Jinou skupinu tvoří odsouzení, kteří program odmítnou, pro ty je potom stanoven minimální program zacházení. Ve zkoumaném vzorku není odsouzený, který by měl stanoven minimální program zacházení. Z průzkumu vyplývá, že **pracovně zařazení odsouzení, jsou skutečně ve větší míře motivováni na jednotlivých aktivitách programu zacházení**.

I v rámci posuzovaného vzorku respondentů je zřetelná diferenciac, která je obzvláště patrná, srovnáme-li skupinu pracovně zařazených odsouzených s volným pohybem s ostatními pracovně zařazenými odsouzenými.

Na základě zjištěných dat, která byla získána metodou dotazníkového šetření, studiem materiálů ze spisových dokumentací, rozhovorů a pozorování, se argumentací a srovnáním potvrdil předpoklad, že pracovně zařazení odsouzení jsou motivováni a ochotni spolupracovat na aktivitách v rámci programu zacházení.

První předpoklad, pracovně zařazení odsouzení jsou motivováni a ochotni spolupracovat v rámci programu zacházení, se potvrdil.

2.předpoklad: Lze se domnívat, že více než 90 % pracovně zařazených udržuje vnější vztahy. Lze se domnívat, že více než 60 % již dříve pracujících má zájem na udržení pracovních návyků.

Udržování vnějších vztahů u pracovně zařazených odsouzených se prokázalo jen na **88 %** z předpokládaných **90 %**. Faktorů, které se spolupodílejí na tomto významném aspektu, kterým udržování vnějších vztahů bezesporu je, existuje více. Některé jsou v argumentacích zmíněny. Z provedeného šetření je zřejmé, že první část druhého předpokladu se nepotvrdila.

Druhá část, druhého předpokladu se opírá o srovnání osob, které již do výkonu trestu přicházejí s pracovními návyky. V této skupině, kterou tvoří ve sledovaném vzorku **61,6 %** odsouzených, je zjišťován **kvalifikovaný zájem** o pracovní zařazení na některé z pracovišť věznice. Takový zájem a tedy i zájem na udržení pracovních návyků má v dané skupině respondentů **celkem 72 %** osob. Na základě provedeného šetření se druhá část tohoto předpokladu potvrdila, neboť **více než 60 %** již dříve pracujících má zájem na **udržení pracovních návyků**.

První část druhého předpokladu, více než 90 % pracovně zařazených udržuje vnější vztahy, se šetřením nepotvrdila.

Druhá část druhého předpokladu, více než 60 % již dříve pracujících má zájem na udržení pracovních návyků, se potvrdila.

ZÁVĚR

Tato tematika byla mnou vybrána z důvodu zájmu o **posuzování vhodnosti způsobu zacházení s některými odsouzenými**. Tím je míněn **segment pracovně zařazených odsouzených**. Zaměstnání a práce obecně je považována za nejlepší a nejvhodnější terapii během výkonu trestu.

Cílem bakalářské práce je **analyzovat úroveň motivace tohoto segmentu odsouzených** v procesu aktivit, které vedou k jejich pozitivním změnám. Průzkum a analýza směřuje k potvrzení nebo vyvrácení stanovených předpokladů. Zda se lze domnívat, že pracovně zařazení odsouzení z Věznice Kynšperk nad Ohří jsou motivováni a ochotni spolupracovat v rámci programu zacházení. A druhého předpokladu zda se lze domnívat, že více než **90 %** pracovně zařazených udržuje vnější vztahy. Lze se domnívat, že více než **60 %** již dříve pracujících má zájem na udržení pracovních návyků.

Vězeňský personál **působí prostřednictvím specializovaných metod zacházení** na osoby ve výkonu trestu a snaží se **ovlivňovat jejich chování a postoje** tak, aby byly vytvořeny předpoklady pro jejich **bezproblémový způsob života po propuštění do společnosti**. V této práci je zkoumáno jakým způsobem se odráží stupeň motivace u pracovně zařazených odsouzených, při spolupráci v rámci programu zacházení. Posuzovány jsou jednotlivé aktivity odsouzených v rámci tohoto programu.

Průzkum byl proveden v **období od ledna do prosince roku 2010 ve Věznici Kynšperk nad Ohří**. Hlavní použitou metodou bylo **dotazníkové šetření**. Selektce **100 respondentů** byla provedena nahodilým výběrem z řad pracovně zařazených odsouzených. Bylo použito **nestandardního dotazníku**, který obsahoval čtyřicet otázek s pěti škálami možných odpovědí. Dotazník nebyl přímo vyplňován odsouzeným ale tazatelem, kde bylo jako doplňkové metody využito **přímé pozorování**. Dalšími využitými doplňkovými metodami při sběru dat jsou **rozhovor a studium spisové a jiné dokumentace**. Na základě teoretických poznatků je argumentováno při interpretaci takto získaných údajů.

Aktivity v rámci programu zacházení mají zajistit nejen **účelné vyplnění doby trávené ve výkonu trestu**. Je zaměřena na **odstranění nežádoucích způsobů chování a jednání**. Současně má **vybavit odsouzeného kompetencemi**, které jsou důležité pro bezproblémovou **reintegraci do společnosti** po propuštění z výkonu trestu. Z hlediska přístupu zaměstnanců věznice k odsouzenému se takto vynaložená práce někdy jeví jako málo efektivní. Tato efektivita je zejména dána **ochotou** některých odsouzených **změnit své nežádoucí postoje**

a návyky. Zároveň je předpokladem pro úspěšné zacházení **korekce nežádoucího chování a jednání** na společensky přijatelnou míru. Posouzením **úrovně motivace a spolupráce** pracovně zařazených odsouzených je definována i jejich **participace na vlastních změnách.** S tím jsou spojeny **změny některých nežádoucích postojů.** Ve svém dopadu potom i vyvážení **žádoucích adaptivních schopností.** Je nutno dodat, že pozitivní změny u odsouzených vůbec nejsou rozloženy rovnoměrně. Vždy **záleží na osobnosti** daného odsouzeného. I toto je součástí posouzení při **hodnocení způsobu zacházení a rizik.**

Na základě zjištěných dat a jejich interpretace bylo zjištěno **potvrzení předpokladu,** že pracovně zařazení odsouzení jsou **motivováni a ochotni spolupracovat** na aktivitách v rámci programu zacházení. Druhý předpoklad se ve své první části **nepotvrdil,** protože udržování vnějších vztahů u pracovně zařazených odsouzených se **prokázalo jen na 88 % z předpokládaných 90 %.** Faktorů, které se spolupodílejí na tomto významném **aspektu,** kterým **udržování vnějších vztahů** bezesporu je, **existuje více.** Některé jsou v argumentacích zmíněny. Druhá část, druhého předpokladu se opírá o srovnání osob, které již do výkonu trestu přicházejí s pracovními návyky. V této skupině, kterou tvoří ve sledovaném vzorku 61,6 % odsouzených, je zjišťován kvalifikovaný zájem o pracovní zařazení na některé z pracovišť věznice. Takový zájem a tedy i **zájem na udržení pracovních návyků** má v dané skupině respondentů **celkem 72 %** osob. Druhá část druhého předpokladu se tedy **potvrdila,** neboť více než 60 % již dříve pracujících má zájem na udržení pracovních návyků.

Smyslem bakalářské práce bylo posouzení přístupu k určitému segmentu odsouzených ve Věznici Kynšperk nad Ohří. **Způsob práce a zacházení personálu s některými odsouzenými z hlediska procesu jejich pozitivní změny a hodnocení rizik.** Práce je určena pro odbornou veřejnost a lze ji využít i pro odborné zaměstnance vězeňské služby.

NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ

Zacházení s osobami ve výkonu trestu je **komplexně provázanou činností**, na které se spolupodílejí zaměstnanci věznice. Tato spolupráce si vyžaduje součinnost nejen civilních, ale i uniformovaných zaměstnanců. Z hlediska percepce odsouzených, vzhledem k personálu věznice, převládá pohled represivní. Není to ale pohled univerzální. Má mnoho škál od přijmutí až ke skrývané, někdy i otevřené, averzi. S takovými postoji potom koresponduje i účelovost jednání odsouzeného. Způsob zacházení s takovými jedinci tomu musí odpovídat. Je nesporné, že zaměstnávání a pracovní činnosti odsouzených osob jsou důležitým nástrojem zacházení. Hledisek, podle kterých se dá tento nástroj posuzovat je několik.

U **odsouzených s bohatou asociální, antisociální a kriminální minulostí**, lze jen těžko předpokládat, že samotný výkon trestu bude mít ve větší míře nějaký osobnostně korektivní efekt. Nicméně je nutno dodat, že zejména **pracovní činnosti**, pojímané jako **forma sociální terapie**, se u tohoto typu odsouzených jeví jako velice vhodné vyplnění. Pracovní činnosti zde mimo jiné plní úlohu **smysluplného využití volného času**. Pro **snižování vnitřních tenzí, ale i tenzí vznikajících navzájem mezi odsouzenými** jsou v některých případech nepostradatelné. **Plní tedy roli nejen terapeutickou, ale i bezpečnostní**. Tento typ odsouzených má vysokou tendenci k recidivě. Mnohem lépe se přizpůsobuje na penitenciární prostředí. Ve většině případů je na ně zvyklý, nebo se velice **rychle přizpůsobí včleněním do vězeňské subkultury**. Odsouzení se snaží o bezproblémový průběh výkonu trestu. Motivace řídí účelovost. Jejich zájmem je, aby personál co nejméně zasahoval. Vyvoláním zdánlivého klidu pro svůj „druhý život“, který je u prizonizovaných jedinců obvyklý. **Cílem působení na takového jedince, zejména pracovními činnostmi, aby byla prizonizace oddálena nebo zmírněna. Dá se předpokládat, nenajde-li takový jedinec dostatečně silnou motivaci k reorganizaci vlastního života, není schopen reintegrace do běžné populace.** Je jen otázkou času, kdy u něj dojde ke střetu s obecně platnými normami a následnému páchání trestné činnosti. Tuto skutečnost neovlivní ani výše sankce, která jedinci za protiprávní jednání hrozí.

Odsouzení, u kterých je **osobnost spíše vyzrálá**, nebo jsou postiženy jen některé její složky lze mluvit, o lepší prognóze. Zde je na místě působení na ty složky osobnosti odsouzeného, které zpřičinují společensky nežádoucí chování. Pracuje se v rámci individuálně stanovených aktivit pro daného jedince, se zaměřením na korekci postižených osobnostních složek. **Efektivita sekundární socializace je dána stupněm motivace odsouzeného**

v participaci na vlastních změnách. Při stanovení komplexní zprávy je třeba všechny postižené osobnostní oblasti a možnosti rizik zohlednit. Přístup k danému jedinci je potom cílený. Práce s motivací jedince zde opět sehrává důležitou roli. Na základě komplexní zprávy je stanoven program zacházení. **Spolupráce na jednotlivých aktivitách** programu jsou indikátorem **participace odsouzeného na vlastních změnách.** Zde sehrávají významnou roli **pracovní činnosti jako terapeutické působení.** Hraje zde významnou roli i zařazování takových odsouzených na různá **pracoviště.** **Cílem působení je podpora takových kompetencí, které umožní jedinci uplatnit se i po propuštění z výkonu trestu.** **Vytvoření pracovních návyků, tam kde je odsouzený neměl.** **Podpora v udržení pracovních návyků u odsouzených, kteří je již měli.** **Odsouzení, kteří jsou dostatečně motivováni, jsou po propuštění úspěšnější v reintegraci do společnosti.** Není v jejich zájmu páchat trestnou činnost. Uvědomují si hrozbu postihu.

Odsouzení, kteří si **uvědomují**, čeho se dopustili a **oprávněnost jejich potrestání** svůj trest zpravidla **přijímají.** **Osobnostně vyzrálí** odsouzení mají ve větší míře i motivaci k bezproblémovému odpykání trestu. Nelze však směřovat takovou motivaci se snahami odsouzených uvedených v první skupině. Zde má **podstatný vliv neformální kontrola.** Takový odsouzený je zpravidla vhodný pro **zařazení na pracoviště.** Obvykle neodmítají práci. Vzhledem k možnostem věznice jde v drtivé většině o práce pomocné. **Odsouzení s volným pohybem,** kteří jsou zařazováni na **vnější nestřežená pracoviště** mimo věznici, si této **práce ve většině případů cení.** Nechtějí o takovou práci zbytečně ztratit vyřazením. Odsouzení se **aktivně podílejí na jednotlivých částech programu zacházení,** které jsou i jedním z hodnotících kritérií, pro udělení volného pohybu. Je zde vyšší **možnost udělení pochvaly** ze strany personálu. Takto zařazení odsouzení se rovněž ve větší míře účastní **extramurálních aktivit.** Odsouzení pracují a **chtějí pracovat.** **Styky se svými blízkými udržují na velice dobré úrovni.** **Uvědomují si spáchanou trestnou činnost.** Jako významný motivační činitel v těchto případech vstupuje i úspěšná **možnost podmíněného propuštění z výkonu trestu.** **Cílem je udržet jejich pracovní návyky a tím zajistit jejich bezproblémové včlenění do společnosti po propuštění.** **Udržení vnějších vztahů na takové úrovni, aby byla zajištěna pomoc jejich nejbližších po propuštění.** **Reintegrace jedinců po propuštění, je nejdůležitějším výsledným opatřením v zacházení s odsouzenými.** Jsou podstatným způsobem motivováni k vedení řádného způsobu života a ke zdrženlivosti v páčání trestné činnosti.

Seznam použitých zdrojů

- BALCAR, K. *Úvod do studia psychologie osobnosti*. 2. vyd. Chrudim: Mach, 1991. 217 s. Signatury: * SF II 052528, cnb000311632
- BARTOŇKOVÁ, H., ŠIMEK, D. *Andragogika*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1995. 65 s. ISBN 80-244-0394-3
- BUCHTOVÁ, B. A KOL. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada, 2002. 236 s. ISBN 80-247-9006-8
- CRABB, L. *Osobnost člověka*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 1995. 174 s. ISBN 80-85495-36-8
- ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. 1. vyd. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1999. 204 s. ISBN 80-902614-1-8
- ČÍRTKOVÁ, L. *Lidská agrese a její souvislosti*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 431 s. ISBN 80-86473-86-4
- DUBSKÝ, J., URBAN, L.. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 2004. 90 s. ISBN 80-7251-202-1
- FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. 218 s. ISBN 978-80-247-2781-3
- FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální psychologie*. 2. rozš. vyd. Praha: Academia, 2009. 498 s. ISBN 978-80-200-1679-9
- GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6
- HÁLA, J. *Teorie a praxe vězeňství II. Optimalizace výkonu trestu odnětí svobody*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Fakulta zdravotně sociální. 1999. 103 s. ISBN 80-7040-376-4
- HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií. 2005. 183 s. ISBN 80-86708-05-5
- HAVRDOVÁ, Z. *Kompetence v praxi sociální práce*. 1. vyd. Praha: Osmium, 1999. 167 s. ISBN 80-902081-8-5
- MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 380 s. ISBN 80-7178-548-2
- MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 312 s. ISBN 978-80-7367-331-4

- MUNKOVÁ, G. *Sociální deviace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Nakladatelství Karolinum. 1. vyd. 2001. 134 s. ISBN 80-246-0279-2
- NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D., HÁJEK, S. *Psychologie v právu*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck. 1997. 140 s. ISBN 80-7179-177-6
- ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. 1994. 75 s. ISBN 80-85850-00-1
- SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie, II díl: Teorie a praxe zacházení s vězněnými*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci. 2007. 77 s. ISBN 978-80-7372-204-6
- SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie. I. díl, Úvod do teorie trestu a trestání*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci. 2007. 57 s. ISBN 978-80-200-1679-9
- SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie. I. díl, Úvod do teorie trestu a trestání*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci. 2007. 57 s. ISBN 978-80-200-1679-9
- SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie. I. díl, Úvod do teorie trestu a trestání*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci. 2008. 80 s. ISBN 978-80-7372-287-6
- SVOBODA, M., ČEŠKOVÁ, E., KUČEROVÁ, H. *Psychopatologie a psychiatrie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 320 s. ISBN 80-7367-154-9
- ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. 2007. 128 s. ISBN 978-80-86429-36-6
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšířené a přeprac. vyd. Praha: Portál, 2004. 872 s. ISBN 80-7178-802-3
- Vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody č. 345/1999 Sb. In. *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 109/1999, s. 7568-7586
- VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. 1. přeprac. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008. 404 s. ISBN 978-80-247-1428-8
- Zákon České národní rady ze dne 17. listopadu 1992 o Vězeňské službě a justiční strážích České republiky č. 555/1992 Sb. In. *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 112/1992, s. 3298-3302
- Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. In. *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 58, s. 3170-3187

Seznam grafů

Graf č. 1.: Podíl Střediska hospodářské činnosti na celkové zaměstnanosti	39
Graf č. 2.: Celková zaměstnanost ve věznici	40
Graf č. 3.: Pozitivní uplatnění schopností	41
Graf č. 4.: Zvládání temperamentu.....	41
Graf č. 5.: Motivace k pozitivnímu přístupu žádoucích aktivit.....	42
Graf č. 6.: Adaptační schopnosti	43
Graf č. 7.: Porovnání zvládání temperamentu	43
Graf č. 8.: Porovnání pozitivního uplatnění schopností	44
Graf č. 9.: Porovnání motivace k pozitivnímu přístupu na žádoucích aktivitách	44
Graf č. 10.: Porovnání adaptačních schopností	45
Graf č. 11.: Porovnání konstrukce pozitivního hodnotového systému.....	46
Graf č. 12.: Porovnání prožívání negativních emocí.....	47
Graf č. 13.: Prožívání frustrace	48
Graf č. 14.: Adaptace na penitenciární prostředí	49
Graf č. 15.: Vliv neformální kontroly.....	50
Graf č. 16.: Spolupráce na změnách nežádoucích postojů	51
Graf č. 17.: Zapojení do aktivit programu zacházení	52
Graf č. 18.: Zaměstnání před nástupem výkonu trestu.....	54
Graf č. 19.: Zájem o zařazení na pracoviště	55

Přílohy

DOTAZNÍK

Odpovědi respondentů, vždy jen jednu, označí do připravených polí tazatel.

ANO	SPÍŠE ANO	NEROZHODNĚ	SPÍŠE NE	NE
-----	-----------	------------	----------	----

1. Jste ochoten pomoci jiným a podporovat je?

--	--	--	--	--

2. Jste zodpovědný za své chování?

--	--	--	--	--

3. Žádáte o návštěvu svých blízkých?

--	--	--	--	--

4. Hledáte radu s ochotou ji přijmout?

--	--	--	--	--

5. Je zodpovědná za vaše chování jiná osoba?

--	--	--	--	--

6. Jste pracovně zařazen na vnější nestřežené pracoviště?

--	--	--	--	--

7. Jste pro své blízké spravedliví?

--	--	--	--	--

8. Účastníte se volnočasových aktivit mimo věznici?

--	--	--	--	--

9. Je správné přijmout pozitivní změny navyklého životního stylu?

--	--	--	--	--

10. Tíží vás projevy citovosti, soucitu a zájmu o druhé?

--	--	--	--	--

Odpovědi respondentů, vždy jen jednu, označí do připravených polí tazatel.

ANO	SPÍŠE ANO	NEROZHODNĚ	SPÍŠE NE	NE
-----	-----------	------------	----------	----

11. Snažíte se vyrovnávat s finančními povinnostmi vašich blízkých?

--	--	--	--	--

12. Zachováváte přátelských vztah vůči rodině?

--	--	--	--	--

13. Zachováváte přátelských vztah příbuzným a přátelům?

--	--	--	--	--

14. Jste schopni sebeovládání?

--	--	--	--	--

15. Navštěvují vás vaši blízcí?

--	--	--	--	--

16. Domníváte se, že váš vztah k zaměstnání je zodpovědný?

--	--	--	--	--

17. Jste schopen hájit vlastní práva?

--	--	--	--	--

18. Jste schopni plánovat a odpovědně se rozhodovat?

--	--	--	--	--

19. Jste pro své blízké důvěryhodnodní?

--	--	--	--	--

20. Je pro vás zapojení do aktivit programu zacházení smysluplné?

--	--	--	--	--

Odpovědi respondentů, vždy jen jednu, označí do připravených polí tazatel.

ANO	SPÍŠE ANO	NEROZHODNĚ	SPÍŠE NE	NE
------------	------------------	-------------------	-----------------	-----------

21. Je vaše uvěznění oprávněné?

--	--	--	--	--

22. Jste pro své blízké poctiví?

--	--	--	--	--

23. Jste schopni projevit lítost nad ublížením jiným?

--	--	--	--	--

24. Snažíte se porozumět jiným a jejich situaci?

--	--	--	--	--

25. Sdílení své radosti s jinými?

--	--	--	--	--

26. Účastníte se volnočasových aktivit?

--	--	--	--	--

27. Domníváte se, že jste schopni akceptování rozdílů mezi lidmi?

--	--	--	--	--

28. Myslíte si, že jste ochotni překonávat překážky?

--	--	--	--	--

29. Domníváte se, že váš vztah k práci je zodpovědný

--	--	--	--	--

30. Považujete pracovní, nebo zájmové aktivity za jiný způsob trestání?

--	--	--	--	--

Odpovědi respondentů, vždy jen jednu, označí do připravených polí tazatel.

ANO	SPÍŠE ANO	NEROZHODNĚ	SPÍŠE NE	NE
------------	------------------	-------------------	-----------------	-----------

31. Sdílíte své radosti s blízkými?

--	--	--	--	--

32. Domníváte se, že jste schopni snít a plánovat?

--	--	--	--	--

33. Jste ochotni odpouštět?

--	--	--	--	--

34. Myslíte si, že máte schopnost vyjádřit vlastní názor?

--	--	--	--	--

35. Snažíte se porozumět situaci svých blízkých?

--	--	--	--	--

36. Jste schopen hájit práva jiných?

--	--	--	--	--

37. Máte zvláštní pracovní schopnosti, které chcete bezpodmínečně uplatnit?

--	--	--	--	--

38. Jste schopen chránit ostatní před nebezpečím

--	--	--	--	--

39. Je váš test spravedlivý?

--	--	--	--	--

40. Pracoval jste pře nástupem trestu?

--	--	--	--	--